

Inleidingen dialoogbijeenkomst 12 en 13 september 1997

Woord van welkom door Adrianus Kardinaal Simonis

Hartelijk welkom, u allen, hier op deze vrijdagmiddag. Samen met mijn collega-bisschoppen waardeer ik het zeer dat u gehoor hebt gegeven aan de uitnodiging. In deze samenkomst vandaag en morgen zetten we een nieuwe stap in het proces van dialoog; de tweede stap uit het stappenplan zoals dit werd ontwikkeld door de Begeleidingscommissie.

Verschillenden van u hebben in januari de eerste stap mee gezet in een bijeenkomst te Amersfoort, in een kleiner gezelschap. Voor december is een derde ontmoeting voorzien, waaraan volgens plan ongeveer 100 personen zullen deelnemen. Zoals op het programma aangegeven, zijn we deze keer nog in besloten kring bijeen tot morgenmiddag althans.

Wij zijn hier bijeen als katholiek gelovigen, met andere woorden op titel van wie we zelf persoonlijk zijn, op persoonlijke titel, ook in de meer technische zin van het woord. Verschillenden zijn weliswaar aanwezig via tussenkomst van organisaties en bewegingen maar niet namens deze of die organisatie en beweging. Zo is gepoogd om 'kerkbreed' een persoonlijke ontmoeting te hebben van katholiek gelovige mensen met het doel met elkaar in dialoog te zijn.

Ik zou het zo willen verwoorden: we willen direct, aan den lijve, ervaren hoe het is om vanuit heel verschillende achtergrond, eigen levensgeschiedenis en levensomstandigheden, ervaringen en opvattingen, onderling als gelovigen in contact te treden, in elkaars gezelschap te zijn, onderling van gedachten te wisselen; om samen het gesprek aan

te gaan, te bidden en het geloof van ons doopsel te vieren in de liturgie.

Namens de Bisschoppenconferentie spreek ik de hoop uit dat onze ontmoeting vruchtbaar mag zijn, dat we na afloop kunnen zeggen: dit smaakt naar meer. Dat de overtuiging gegroeid zal zijn dat dialoog ons verder brengt.

Dan betekent ons samenzijn zeker een stap verder en komen wij als geloofsgemeenschap een stapje dichterbij het doel dat ook de commissie Dialoog voor ogen stond, namelijk: "Met elkaar in gesprek zijn over geloof en kerk met respect voor ieders positie, verantwoordelijkheid en opvatting", en "gericht op het bevorderen van de *communio*".

Eerder dit jaar bij het Landelijk Pastoraal Overleg heb ik gezegd: "Je hoeft geen geleerde te zijn om te weten dat aanvaarding van het evangelie meteen leidt tot gemeenschapsvorming. Je hoeft evenmin een geleerde te zijn om te begrijpen dat de verkondiging van het evangelie krachteloos wordt door een verdeelde gemeenschap. Een huis dat in zichzelf verdeeld is gaat ten gronde, zegt Jezus. Aan het einde van zijn leven bad Hij: "Mogen allen één zijn, opdat de wereld gelove". Wie gedoopt is en deel-

1. "Ours is not just dialogue but committed dialogue, in the sense that the conditions built into it make the diverse parties recognize the need to be committed to the terms they may arrive at and that these terms not only are coherent with their commitments but call for their commitment." J.N. Ekennia, *Committed Dialogue as a Response to Pluralism*, in: *International Philosophical Quarterly* 36(1996), blz. 85. Vgl. ook: "Pluralism must not degenerate into a plurality of interminable debates and irreconcilable convictions. The burdens of pluralism can be reduced by centering our dialogue on our common concerns and goals, such as mutual cooperation and life-fulfillment", blz. 85-95 en 94-95.

2. Vgl. de wapenspreuk van kardinaal Newman: 'Cor ad cor loquitur'.

3. Vgl. "In het diepst van zijn geweten ontdekt de mens een wet, die hij zichzelf niet stelt, maar waaraan hij moet gehoorzamen en waarvan de stem, die hem steeds weer oproept om het goede te beminnen en te doen en het kwade te vermijden, op het juiste moment door klinkt in de oren van zijn hart: doe dit, vermijd dat. Want de mens heeft de door God geschreven wet in zijn hart; daaraan te gehoorzamen, is zijn waardigheid, en volgens deze zal hijzelf worden geoordeeld. Het geweten is de meest verborgen kern en het heiligdom van de mens, waarin hij alleen is met God, wiens stem binnen in hem weerklinkt. In het geweten wordt op wonderbaarlijke wijze die wet bekend

Vervolg noten op blz. 39

neemt aan de eucharistie, is vitaal verbonden met de verrezen Heer en daardoor met alle andere christenen. Dat fundeert de wederzijdse liefde als de grondwet voor christenen en voor de kerk."

"De geloofwaardigheid van een kerk is – zeker naar buiten toe – even groot als haar eenheid en gemeenschapsbeleving. Evangelieverkondiging van een verdeelde kerk is net zo geloofwaardig als een anti-rook campagne van mensen die zelf blijven roken."

Onze bijeenkomst hier is geen LPO-zitting. Ook daar wordt gedialogeed, maar het verschil is toch dat we hier heel uitdrukkelijk bijeen zijn om het persoonlijk met elkaar in gesprek zijn als zodanig te ervaren.

Dialoog onder katholiek gelovigen heeft duidelijk en eigen 'gezicht'. In de uitnodiging voor deze bijeenkomst stond aangegeven welke contouren dit gezicht heeft in de bewoordingen van de Bisschoppenconferentie, de zogenoemde dimensies of karaktertrekken van dialoog. Het is aan ons om dit gezicht, een gezicht met deze contouren, te laten leven, te laten spreken.

De keuze voor geloofscommunicatie/geloofsgesprek als thematische invalshoek is ingegeven door een tweeledige overweging. Aan de ene kant is ermee beoogd aan het gesprek van vandaag en morgen nadere invulling te geven, het concreet te maken. Tegelijk blijft het zeer dicht bij het doel van ons samenzijn zelf: de dialoog te proeven.

Ontmoeting, gedachtenwisseling, elkaars ervaringen en meningen delen en ernstig willen nemen, dat alles is wezenlijk voor een klimaat van dialoog binnen onze geloofsgemeenschap. Gezamenlijke belevingen zonder woorden, bijvoorbeeld door samen muziek te beluisteren, ook die zijn voor zo'n klimaat belangrijk. Onontbeerlijk is samen liturgie te vieren. Het programma voor vandaag en morgen wil hierin voorzien.

De gespreksleiding vanavond en morgen is in handen van secretaris-generaal pater Verhoeven. Behalve hij vervult ook pater Henau een speciale rol. Indertijd was hij als lid van de Commissie Dialoog ten nauwste betrokken bij de totstandkoming van het 'Advies'

van deze commissie. Deze keer heeft hij het op zich genomen ons nauwgezet te volgen om vervolgens morgenmiddag het 'gezicht' van onze ontmoeting uit te tekenen.

Ons allen gaarne de inspiratie van de heilige Geest toewensend, geef ik nu graag het woord aan dr. Everhard de Jong, studentenpastor te Maastricht, voor het houden van zijn inleiding.

De vooronderstellingen van de geloofscommunicatie

DOOR
DR. E. DE JONG

I INLEIDING

Dialogen zijn er in verschillende soorten. Plato's *Dialogen* gaan over het pluralisme: tussen voorstanders van algemeen geldige uitspraken en wezenheden en hen die verdedigden dat alles relatief is. Gregorius de Grote beschrijft in een dialoog tussen leraar en leerling het leven van Benedictus. Catharina van Siena's *Dialogi della Divina Providenza* zijn een liefdesdialoog tussen de ziel en haar God. En Galileo's *Dialogi* zijn een gesprek tussen vertegenwoordigers van verschillende tradities die botsen. Onze dialoog heeft van alle vier de soorten wat, denk ik.

Ook de diepgang van dialogen kan verschillen. Het kan gezellig praten zijn omwille van het praten, of een "committed dialogue" om een probleem op te lossen,¹ een van tot hart tot hart met elkaar omgaan zoals van geliefden², of zelfs een contact "van God in mij met God in jou".³

Uiteindelijk is de dialoog die wij hier voeren zowel *middel* om tot elkaar te

komen, *als doel in zich*: de uiting van onze eenheid als kerk. Beide kanten mogen in dit weekend naar voren komen:

(*Als doel*) Wat zou er mooier zijn, dan dat wij, bisschoppen, mensen van de Begeleidingscommissie Dialoog, verantwoordelijken in verschillende gremia, en ondergetekende elkaar in dit weekend persoonlijk, door middel van en in de dialoog, van hart tot hart zouden kunnen aanspreken. Niet in een rol, niet in een pose, niet onder druk van agenda of achterban, maar authentiek, vanuit het diepst van ons wezen. Zonder verdediging, zonder schaamte, kwetsbaar en liefdevol. Wat willen we in deze dialoogbijeekkomsten immers anders, dan uiteindelijk deze diepste communicatie, dit van hart tot hart communiceren, vlot te trekken? Alle communicatie zou eigenlijk haar oorsprong en voltooiing niet zozeer in het hoofd moeten vinden, als wel in ons hart. En deze communicatie zou mogen gaan over onze diepste geloofsbelevissen. Een uitwisseling over wie God voor mij is, wat Hij voor mij gedaan heeft, en ik voor Hem. Een liefde- en respectvolle dialoog over wat zij, onze moederkerk, waartoe we ons allen voelen behoren, ondanks al haar onvolmaaktheden,⁴ mij in haar heiligheid nu nog te zeggen heeft.

(*Als middel*) Maar we weten dat ons communiceren op die diepte nog niet zo gemakkelijk loopt. Er bestaat in de Nederlandse kerk een diepe polarisatie. Wat wel en niet geloofd wordt ligt op fundamentele punten, zoals de godheid van Jezus, de status van de paus, de betekenis van Maria en de sacramenten, van ambt en gezag, waarden en normen, met name met betrekking tot de seksualiteit, mijlenver uiteen, zozeer zelfs, dat sommigen zich afvragen of we nog één kerk zijn. In de loop van de tijd hebben we, om met Teresia van Avila te spreken,⁵ een heleboel ganggesteenten en verdedigingswerken om onze harten en zielen, om onze groeperingen, om onze bewegingen gebouwd, waardoor een goede communicatie moeilijk of zelfs onmogelijk is geworden. Daarboven komt nog het feit dat we als katholieken wat minder goed over onze affecten kunnen praten.

Zo is geloven soms eerder oorzaak van verdeeldheid en pijn, dan van geluk geworden. We zijn als het ware diep ingegraven in loopgraven en schieten op elkaar zonder elkaars wonden te zien en te voelen. Onze harten en onze geesten zijn soms zo gesloten en verhard als in een oorlog. Aan de buitenkant is dit niet altijd waarneembaar. Maar binnenin zijn er legio spanningen en pijnen, ook onder de gewone gelovigen. We kunnen ons afvragen of er niet inmiddels een, wat Lyotard een *différend*, een onoverbrugbare communicatiekloof, noemt, is ontstaan. Of we niet *té pluralistisch* zijn geworden. Of dat er toch nog een mogelijkheid tot verstaan bestaat, zodat ons gesprek nog een *litige* is, dat wil zeggen of we nog samen kunnen spreken binnen één kader, zonder elkaar a-priori mis te verstaan. Het feit dat we hier zitten is een teken van bemoediging en hoop. Onze wil is er om elkaar te verstaan. Maar het lijkt anderzijds in ieder geval nog heel wat "*committed dialogue*" te vergen, voordat we de eigenlijke dialoog van beminden en eensgezinden (vgl. Hnd 2,44) kunnen voeren.

Kernvraag: Hoe komen we van de dialoog in verdeeldheid tot de dialoog in éénheid?

Allereerst: we krijgen dit op eigen kracht niet op gang. We hebben de heilige Geest nodig om die muren af te breken. Om van Babel een Pinksteren (Hnd 2) te maken. Moge Maria bij ons zijn als we nu reeds eensgezind om Hem bidden (Hnd 1,14). Er is nood aan een soort groeps-pneumatherapie, waardoor de heilige Geest van waarheid (vgl. Joh 14,17) kans krijgt door te dringen en nieuw leven te geven, zodat "hersteld kan worden wat ons nog rest aan leven en dreigt te sterven" (Apk 3,2).

Ten tweede: uiteindelijk zal alleen het volledig erkennen van wat is, van de waarheid "ons vrij maken" (Joh 8,32). Maar, wat is (de katholieke) waarheid? Wie bezit de katholieke waarheid? Wiens waarheid is katholiek? Is er wel één katholieke waarheid? Hopelijk komen deze vragen snel ter sprake. Want ze zijn wezenlijk.

Vóór de waarheidsvraag ingevuld

die tot vervulling komt in de liefde tot God en de naaste. De trouw aan het geweten is de band van de christenen met de overige mensen bij het zoeken van de waarheid en bij de waarachtige oplossing van zoveel morele problemen die zowel in het privé-leven als in het maatschappelijk bestel rijzen. Hoe meer dus een juist geweten de overhand heeft, des te meer verwijderen personen en groepen zich van de blinde willekeur en leggen zij zich erop toe zich te conformeren aan de objectieve normen van de moraliteit." Tweede Vaticaans Concilie, Instructie over de kerk in de wereld van deze tijd, *Gaudium et spes*, 16.

4. Vgl. Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de kerk, *Lumen gentium*, 8.

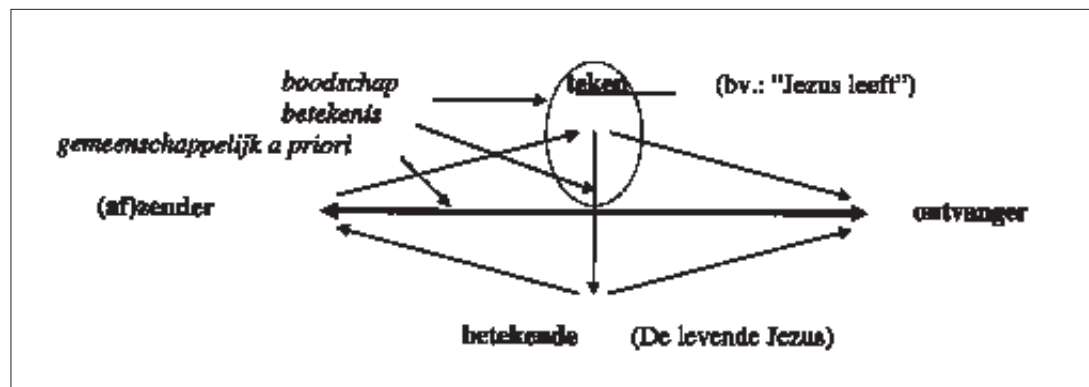
5. Vgl. haar *Het kasteel van de ziel*.

moet gaan worden, in volgende sessies, is er echter eerst de vraag naar de betekenis van onze uitspraken. Je kunt het pas ergens (niet) mee eens zijn, als je goed begrijpt wat die ander bedoelt. En die ander kan voor mij maar gelijk hebben voor zover hij of zij zich uit in een taal die ik goed versta. Een gemeenschappelijke waarheid, zonder een gemeenschappelijke betekenis van woorden, kan immers niet bestaan. De heilige Ignatius van Loyola zegt in zijn *Geestelijke oefeningen*, vlak voor de grondslag ervan (nr. 22), niet voor niets: "Wie de geestelijke oefeningen geeft alsook hij die ze ontvangt, moeten om meer te worden geholpen en vooruit te gaan, van de veronderstelling uitgaan dat ieder goed christen meer bereid moet zijn de mening van zijn naaste te

II COMMUNICATIE IN HET ALGEMEEN⁶

Wat volgt is wellicht wat technisch, maar op deze manier misschien het meest neutraal ... Dialoog bestaat uit communicatie. Een communicatiesysteem bestaat uit vier onderdelen: de (af)zender, het betekende, het teken dat het betekende doorgeeft of oproept, en de ontvanger. Het teken en het betekende samen vormen op een speciale manier samen de boodschap die in de communicatie wordt overgedragen van afzender naar ontvanger.

Schematisch kunnen we de relaties tussen de vier basisonderdelen van (geloofs-) communicatie dan als volgt weergeven:

redden dan ze te veroordelen. Kan hij ze niet redden, dan moet hij vragen hoe de ander ze verstaat; verstaat hij ze verkeerd, dan moet hij hem met liefde verbeteren. Is dit niet voldoende, dan moet hij alle gepaste middelen zoeken om te bereiken dat hij ze goed verstaat en gered wordt."

Vandaar dat ik voor onze geestelijke oefeningen een suggestie wil doen vanuit de communicatietheorie. De kern van mijn betoog zal erin bestaan het belang aan te tonen van de noodzaak van gemeenschappelijke vooronderstellingen, of, zoals Newman ze noemde, *first principles*, binnen het proces van dialoog en communicatie, en wegen te wijzen hoe we daaraan kunnen komen.

A. De afzender of boodschapper

Deze kent het betekende al of niet volledig, en wil dit, al of niet volledig, via tekens aan de ontvanger meedelen. Hij moet daarvoor tekens gebruiken die ook voor de ontvanger het betekende aanduiden.

Hij/zij moet rekening houden met het feit dat hij/zij op meerdere dimensies tegelijk kan zenden, die zelfs in tegenspraak met elkaar kunnen zijn ... Natuurlijk wisselen zender en ontvanger elkaar voortdurend af. Communicatie is een voortdurende terugkoppeling, feedback, interactie en wederzijdse sturing, met andere woorden: een proces.⁷

B. Het betekende

Het betekende is de werkelijkheid en waarheid waar het teken dat de zender gebruikt, naar verwijst, welke die wer-

6. Dit systeem heeft overeenkomsten met dat van Charles Sanders Peirce (1839-1914).

7. Vgl. F. Oomkes, *Communicatieleer* (Meppel 1989).

kelijkheid ook is: subjectief of objectief, materieel, emotioneel, geestelijk, symbolisch, enzovoorts.

Een goede communicatie zal maar mogelijk zijn door een gemeenschappelijke kennis van deze werkelijkheid, waarnaar de tekens verwijzen, en die vaak onze tekens, persoonlijke meningen, afspraken, overeenkomsten, agenda's, belangen en vooroordelen overstijgt en waaronder we staan.

C. Het teken

Het teken is het middel tot communicatie. Het verwijst zowel in afzender als ontvanger naar de werkelijkheid die het aanduidt. Het teken heeft aldus een *zin*. Voorwaarde voor een adequate communicatie is een integraal zenden en ontvangen ervan, en een identiek verstaan, van dit teken door zender en ontvanger. Een *teken* is in haar betekenis dus steeds relationeel bepaald, afhankelijk van het betekenisveld van zowel zender als van geïntendeerde ontvangers. Zo moet de zender er rekening mee houden dat er bepaalde voorgegeven of zelfs gesanctioneerde tekens kunnen bestaan binnen de groep waarin de ontvanger ontvangt, met name om de inhoud van de tekens te waarborgen (spelling ...), en moet de ontvanger proberen het teken in de zin van de zender te verstaan.⁸

Doordat tekens meestal niet het betekende zelf zijn, zijn ze vaak te 'ruim' of te 'eng' om de werkelijkheid die ze aanduiden, helemaal over te dragen. Dit wordt uitgedrukt door een bekend statement: "*The medium is the message*" (McLuhan). Niet met alle tekens kan elke boodschap worden doorgegeven. Vergelijk reisbeschrijvingen, die wellicht een bepaalde sfeer van herkenning oproepen, maar niet echt de werkelijke indruk kunnen weergeven als je er niet zelf geweest bent. Indien het teken het betekende niet zelf 'meebrengt', kan communicatie slechts optreden voor zover dit teken de reeds aanwezige kennis (het betekende) in de ontvanger oproept of er heenleidt. Met name bij tekens die lokaal, temporeel en cultureel ver van ons vandaan hun oorsprong vinden of gebruikt worden, is van hun betekenissen een ononderbro-

ken overlevering, parallel aan de tekens, nodig, om hun betekenis over te brengen. Indien daarbij op een gegeven moment meerdere tegenstrijdige tradities ontstaan, kan het nodig zijn de hulp van iemand in te roepen, die de oorspronkelijke zin kan onderscheiden en zelfs garanderen.

D. De ontvanger

De ontvanger moet, om het teken dat de afzender stuurt goed te (kunnen) verstaan, aan verschillende voorwaarden voldoen: hij/zij moet a. de tekens van de boodschap integraal ontvangen; b. onvervormde tekens ontvangen; c. openheid, ja kwetsbaarheid, bezitten⁹ voor de betekenis van de tekens zoals de afzender eraan gegeven heeft¹⁰ (dit is nogal moeilijk, zoals we uit de psychologie (en het evangelie: de balk en de splinter (Mt 7,3)¹¹ weten);¹² d. wat het belangrijkste is, en de kern van mijn betoog vormt, is dat de ontvanger hetzelfde voorverstaan als de zender moet bezitten met betrekking tot de kennis van het betekende en het gebruikte teken.¹³ Om namelijk de zender goed te kunnen verstaan, moet hij/zij het teken reeds kennen, en ook degene of datgene waarnaar het verwijst. 'Vooroordelen' zijn in deze context vooral positief te duiden: pas als de 'receptor' klaar is, kan, om met de microbiologen te spreken, de 'messenger' worden geïnterpreteerd. Als de grond klaar is, kan er gezaaid worden. Pas als de baarmoeder klaar is, kan de bevruchte eicel, de nieuwe mens, zich nestelen en voorzien worden van alles wat nodig is om te groeien.

Van de ene kant mogen we ervan uitgaan dat mensen op de een of andere manier dat zelfde voor-verstaan hebben: we zitten innerlijk hetzelfde in elkaar,¹⁴ delen veel dezelfde ervaringen, leven in de West-Europese cultuur, spreken Nederlands, enzovoorts.

Anderzijds zijn er ook wel degelijk zeer grote verschillen mogelijk, zoals we hier merken. Persoonlijke ervaringen opgedaan in opvoeding, studie en contacten, in ziekte en nood, in stilte en overweging, maar ook andere belangen en doelstellingen of verkeerde informatie en vooroordelen kunnen de boodschap hinderen echt door te dringen.

8. Dit in tegenstelling tot Derrida, voor wie een gesproken en met name geschreven woord niet meer afhankelijk is van degene die er een betekenis aan wilde geven, maar komt los te staan: "The meaning of meaning ... is infinite implication, the indefinite referral of signifier to signifier... its force is a certain pure and infinite equivocality which gives signified meaning no respite, no rest, but engages in its own economy so that it always signifies again and differs" (*Writing and difference*, 25, in: R. Harland, *Superstructuralism* (London 1987), 135).

9. Echte dialoog vraagt om de kwetsbaarheid om de eigenheid, de "otherness" en andersheid van de ander in mij toe te laten, ja om die een deel van mijzelf te laten worden. Dit is de zogenaamde "vulnerability to conversion".

10. Deze openheid is mooi verwoord door Husserl (1859-1938) in zijn fenomenologische methode. Hij leerde zijn studenten, onder anderen Edith Stein, zich *Zu den Sachen selbst* te wenden, dat wil zeggen eerlijk, zonder vooroordelen, te kijken naar de werkelijkheid die zich aandient, in al haar verscheidenheid en verschijsingswijzen, ondanks eventuele angst, vooroordelen, belangen, enzovoorts.

11. In Amerika hebben de Indianen het spreekwoord: "Oordeel niemand, voordat je één mijl in zijn mocassins gelopen hebt."

12. In de psychoanalyse houdt men ook voortdurend rekening met overdracht, projectieve identificatie,

Vervolg noten op blz. 42

III GELOOFSCOMMUNICATIE

Geloof is een persoonlijk instemmend antwoord op de zich via de kerk in liefde aan ons openbarende God. Ze bevat twee aspecten: A. kennis (verstand) en B. wil (liefde) en de expressie ervan in woorden en daden.

A. God en gelovigen als boodschappers en afzenders

God neemt het initiatief tot communicatie: "Zo zeer immers heeft God de wereld liefgehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon heeft gegeven, opdat al wie in Hem gelooft niet verloren zal gaan, maar eeuwig leven zal hebben" (Joh 3,16). "Hierin bestaat de liefde: niet wij hebben God liefgehad, maar Hij heeft ons liefgehad, en Hij heeft zijn Zoon gezonden om door het offer van zijn leven onze zonden uit te wissen" (1Joh 4,10).

Jezus neemt het initiatief over van zijn Vader: "Niet gij hebt Mij uitgekozen, maar Ik u ..." (Joh 15,16); "Nadat God eertijds vele malen en op velerlei wijzen tot onze vaders gesproken had door de profeten, heeft Hij nu, op het einde der tijden, tot ons gesproken door de Zoon" (Heb 1,1).

Dit van uitermate groot belang in onze dialoog hier. We staan samen in en onder Gods initiatief om ons samen te brengen. Het is geen strijd onder elkaar, wie als overwinnaar uit de bus komt, maar een samen zoeken naar Gods bedoeling met ons ...

Eerst-gezonden en Jezus waren de apostelen. Zij zijn uitermate gemotiveerd geweest om de boodschap uit te zenden. Vgl. Paulus: "De liefde van Christus laat ons geen rust, sinds wij hebben ingezien, dat Een is gestorven voor allen" (2Kor 5,14). "Dat ik het evangelie predik, is voor mij geen reden om te roemen: ik kan niet anders. Wee mij, als ik het evangelie niet verkondig!" (1Kor 9,16).

In navolging van de apostelen hebben de bisschoppen de eerste verantwoordelijkheid om de blijde boodschap uit te zenden en te bewaren in de harten van de toehoorders.

Maar ook alle gedoopten en

gevormden hebben een opdracht als gezonden om de blijde boodschap aan ieder bekend te maken. Immers, "Hoe kan men Hem aanroepen zonder in Hem te geloven? Hoe in Hem geloven zonder van Hem te hebben gehoord? Hoe kan men van Hem horen, als niemand Hem verkondigt?" (Rom 10,14). Hun motivatie om te zenden? "Op de vraag: waarom missie? Antwoorden wij met het geloof en de ervaring van de kerk dat zich openstellen voor de liefde van Christus de ware bevrijding is. Alleen in Hem worden we bevrijd van iedere vervreemding en afdwaling, van de slavernij van de macht van zonde en dood. Christus is waarlijk 'onze vrede'" (Ef 2,14) (Johannes Paulus II, Encycliek *Redemptoris missio* (7 december 1990), 11).

B. De inhoud van de blijde boodschap, het betekende

Hier moeten we een onderscheid maken tussen geloof als inhoud, als houding en als gave.

1. De inhoud van het geloof

Hoewel het nu niet de bedoeling is om over specifieke inhoud te praten, kunnen we het er wel mee eens zijn dat het volgende waar is voor de kerk van alle tijden en plaatsen: "De mens wordt door God bemind! Dat is de heel eenvoudige en verbijsterende boodschap die de kerk aan de mens verschuldigd is. Het woord en het leven van iedere christen kunnen en moeten deze boodschap laten weerklinken: God heeft je lief, Christus is gekomen voor jou 'de weg, de waarheid en het leven' (Joh 14,6)" (Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie, *Christifideles laici* (30 december 1988), 17) Dit is kort en bondig de werkelijkheid waarin we geloven, en die we willen uitdragen. Deze geloofs-werkelijkheid bestaat dus niet zo zeer uit dingen, abstracte waarheden, een leer of een moraal, maar uit een persoonlijke liefdevolle God, die ons geschapen heeft, en die Jezus, zijn wezensgelijke Zoon heeft gestuurd om ons te verlossen uit zonde en dood. De inhoud van het geloof is niet slechts een subjectief gevoel. Jezus, bijvoorbeeld, is een levende persoon, naar wie we verwijzen. De heilige Drie-eenheid bestaat

tegenoverdracht, weerstanden, ontwijkingen, rigiditeiten, fixaties, enzovoorts, die de communicatie kunnen beïnvloeden. Vgl. R. Greenson, *The Technique and Practice of Psycho-Analysis* (Londen 1994); G. Bauer, *The Analysis of the Transference in the Here and Now* (Northvale 1993).

13. Na Husserl wordt de mogelijkheid om zonder vooroordeel te kijken, zelfs door zijn eigen leerlingen, zeer aangevochten. Men heeft namelijk altijd vooroordelen! Vgl. Heidegger: "Die Auslegung von Etwas als Etwas wird wesenhaft durch Vorhabe, Vorsicht und Vorgriff fundiert. Auslegung ist nie ein voraussetzungsloses Erfassen eines Vorgegebenen. Wenn sich die besondere Konkretion der Auslegung im Sinne der exakten textinterpretation gern auf das beruft, was 'dasteht', so ist das, was zunächst 'dasteht', nichts anderes als die selbstverständliche, undiskutierbare Vormeinung des Auslegers, die notwendig in jedem Auslegungsansatz liegt als das, was mit Auslegung überhaupt schon 'gesetzt', das heit in Vorhabe, Vorsicht, Vorgriff vorgegeben ist." *Sein und Zeit* (Tübingen 1984).

14. Vgl. het feit dat deugdzaam mensen op de een of andere manier als zodanig worden herkend en mij innerlijk, alleen al door hun daden, oproepen tot navolging (Aristoteles). Vgl. ook ieders behoefte aan liefde. Ik hoor vaak: "Ik geloof niet in een liefdevolle God, maar het zou wel mooi zijn als Hij bestond ..."

immers ook los van mijn geloof.

De openbaring van deze werkelijkheid is eens gegeven, maar wordt steeds meer verhelderd. De werkelijkheid ervan overstijgt immers onze kennis uitermate, en de tekens die we gebruiken om haar mee te delen schieten schromelijk tekort: Gods liefde gaat tot het uiterste en is daarom niet steeds begrepen: "Maar wij verkondigen een gekruisigde Christus, voor de Joden een aanstoot, voor de heidenen een dwaasheid ..." (1Kor 1,23).

Tevens is deze werkelijkheid waarin we geloven de kerk: als *mysterie, gemeenschap en zending*.¹⁵ De inhoud van het geloof ontvang ik van de geloofs-gemeenschap die mij voorafgaat, de kerk. Zij is de moeder. Ik geloof 'in' haar. Ik heb mijn geloof ontvangen in haar taal, haar bedding, haar leven. Ik verzin de fundamentele inhouden niet zelf.

2. Geloof als *houding*

Dat wat in communicatie wordt meegedeeld, is echter niet slechts de inhoud van het geloof. Het is ook de geloofshouding die ontstaat door de acceptatie van de inhoud van het geloof voor mijn leven. Deze houding is niet identiek met een soort 'positief denken', een soort optimisme (*tsjakkaa ...!*), het is geen projectie, noch een soort placebo-gevoel. Ook is het niet in eerste instantie twijfel (geloof als tegenstelling tot zekerheid). Het is een instemming van de wil, van de liefde, ja een overgave aan Iemand, met een *Zekerheid* die analoog is aan normale alledaagse vertrouwenszaken.¹⁶

Deze geloofshouding, mits authentiek, zal zich uiten in het leven, en vooral in de liefde, die het hoofdgebod vormt (Mt 22,38-40).

De brief aan de Hebreëën (met name hoofdstuk 11) stelt hoe belangrijk ze is. Ze impliceert:

- ontvankelijkheid, (in tegenstelling tot ongeloof, hardnekkigheid: de elf in verband met het verrijzenisgeloof (Mc 16,14));
- toevertrouwen (vgl. Abraham, die zelfs zijn zoon wilde offeren (Gen 22); de honderdman (Mt 8,8); Phoenisische vrouw (Mt 15,27));

- overgave, zonder angst (storm op het meer (Mc 4,40));
- deling (de eerste christenen (Hnd 2,44; 4,32));
- zelfgave, gehoorzaamheid ("de gehoorzaamheid van het geloof" (Rom 1,5));
- genezing ("dochter, uw geloof heeft u genezen" (Mc 5,34; Mc 10,52));
- macht (geloof als mosterdzaadje kan bergen verzetten (Mt 17,20; 21,21));
- blijdschap, enthousiasme, vreugde, vrede;
- gevoel voor het sacrale, het heilige, de Heilige: eerbied.

3. Geloof als mysterie en gave

Beide aspecten, inhoud en houding van het geloof, zijn zowel mysterie als gave. Ze zijn niet slechts op menselijke manier te verwerven. Het gaat namelijk over bovennatuurlijke zaken, die nooit zelf te maken zijn. Naar menselijke maatstaf zijn ze onherleidbaar, want het gaat uiteindelijk om een, normaal gesproken, niet zichtbare, tastbare, of aanwijsbare wereld, noch om een zekerheid die op de zintuigen, gevoelens of het verstand is gebaseerd. Ze overstijgt ons kennen en inzicht. "We kijken God aan in het donker" (Elisabeth van de heilige Drie-eenheid).¹⁷ We kunnen geloof niet instrumentaliseren.

In de geloofscommunicatie zal dit betekenen dat ik mijn geloof kan uitdragen, maar nooit 'overdragen'. De garantie van het overtuigen van de ander kan nooit gegeven worden.

C. De tekens van de inhoud en houding van het geloof

1. In het algemeen

De tekens die de inhoud van het geloof moeten communiceren staan natuurlijk normaal gesproken in geen verhouding tot die werkelijkheid. Onze woorden schieten altijd te kort om het grote mysterie van God, zijn menswording enzovoorts, te accepteren. Het is dan ook niet voor niets dat Jezus zijn heilsboodschap liet vergezellen door allerlei andere tekenen (*semeia*). Op(zien)bare tekens en wonderen waren nodig om de volle dimensies van de heilswer-

15. Vgl. de indeling van Johannes Paulus II, postsynodale apostolische Exhortatie *Christifideles laici* (30 december 1988).

16. Vgl. A. v.d. Beukel, *De dingen hebben hun geheim* en J. Newman, *A Grammar of Assent* over de verschillende soorten geloof.

17. Vgl. Johannes van het Kruis, die het heeft over de "donkere nachten" van zintuigen en verstand.

18. God heeft tot de profeten gesproken met taal en in visioenen. Hij verrichtte wondertekenen aan Mozes, Farao, en het volk. Deze tekens moesten het volk overtuigen: "Als ze u niet vertrouwen en aan het eerste teken geen geloof hechten, dan zal het tweede hen overtuigen" (Ex 4,8); "Gij hebt dat mogen aanschouwen, om tot de erkenning te komen dat Jahwe uw God is; er is geen ander dan Hij" (Dt 4,35). In het Nieuwe Testament vinden we de beste tekenen om het geloof aan te duiden en over te dragen. Het grootste teken van God, zijn Woord, is vlees geworden (Joh 1, 1): Jezus. Tussen Hem en datgene wat we geloven is er geen verschil meer. We geloven in Hem. *In Jezus is teken en betekende in één!* "Ik ben de weg, de waarheid en het leven" (Joh 14,6). "Wie Mij ziet, ziet de Vader" (Joh 14,9; vgl. Joh 12,45). Ook zijn uitspraken die beginnen met *Ik ben* verwijzen naar het JHWH (Ex 3, 14) van het Oude Testament. Maar Hij was blijkbaar niet zomaar herkenbaar. Behalve dat Hijzelf het teken was voor de herders (Lc 2, 12), riep Hij de eerste dertig jaar niet vanzelfsprekend op tot geloof. Dat was later zelfs een reden om niet in Hem te geloven: "Is dat dan niet de zoon van Jozef?" (Lc 4,22). Het begint eigenlijk pas in Kana: "Zo maakte Jezus te Kana in Galilea een begin met de tekenen en openbaarde zijn heerlijkheid. En zijn leerlingen geloofden in Hem" (Joh 2, 11). Omwille van ons "Vorverständnis", onze vooronderstellingen, heeft Jezus van de ene kant de taal gebruikt van de mensen van zijn

Vervolg noten op blz. 45

kelijkheid die moest worden betekend duidelijk te maken.¹⁸ Daardoor kregen de normale woorden, die deze gebeurtenissen moesten meedelen, een diepere betekenis. Het woord-teken: 'God', bijvoorbeeld, kreeg een andere, diepere invulling, zoals ook termen als 'geluk', 'vrede',¹⁹ 'liefde', 'vergeving', 'barmhartigheid', enzovoorts.

Daar de heils-ervaringen gemeenschappelijk, of in ieder geval direct waarneembaar waren, kon er ook een gemeenschappelijke taal ontstaan. Deze was echter slechts verstaanbaar voor degenen die de ware heils-referentie van die woorden uit eigen ervaring kenden.

Tekens die de geloofshouding moeten communiceren zijn eigenlijk niets anders dan die houding zelf... Het echte geloof van mensen uit zich in daden van geloof, van overgave, van vertrouwen, vrede en zekerheid, van dienst en liefde.²⁰ Daar zijn geen extra tekens voor nodig. De mensen die echt hebben geloofd, de heiligen, zijn dan ook zelf de beste tekens om het geloof als houding over te dragen. Dat blijkt in ieder geval in de kerkgeschiedenis.

Twee tekens zou ik met name even nader willen aanduiden, om tot een gemeenschappelijke basis voor dialoog nu te komen: 1. de heilige Schrift, als 'oud' teken; 2. huidige gelovigen met hun nieuwe tekens.

2. Specifieke tekens van inhoud en houding: bijbel en gelovigen

a. De bijbel

Het teken bij uitstek van geloofs-inhoud en -houdingen is in deze tijd natuurlijk nog steeds de heilige Schrift. Daarop is uiteindelijk ons geloof qua inhoud en houding gebouwd. Het probleem dat hierbij opduikt, is natuurlijk dat de woord-tekens van de bijbel vaak zonder de context van de oerervaringen van de eerste Christenen tot ons komen, en daardoor voor ons vaak tegenstrijdig of zelfs hol zijn geworden. Wat bedoelde men bijvoorbeeld met: "Petrus stapte uit de boot en liep over het water naar Jezus toe" (Mt 14,29); "Dit is mijn Lichaam" (Mt 26,26)? Of: "Op deze steenrots zal ik mijn kerk

bouwen" (Mt 16,18). Kunnen we komen tot een gemeenschappelijk verstaan van die tekens? Welke vooronderstellingen moeten we dan bezitten?

Een van de manieren om deze tekens te verstaan zoals de oorspronkelijke afzender ze heeft bedoeld, is via de traditie en hun "*Wirkungsgeschichte*".²¹ Ook na Jezus, immers, zijn deze woorden vergezeld van bijzondere ervaringen, die de blijde boodschap een diepe, reële betekenis gaven.²² Maar het probleem hierbij is, dat er nu reeds verschillende tradities zijn, die elkaar niet slechts aanvullen, maar ook tegenspreken, zelfs met betrekking tot welke boeken tot de heilige Schrift behoren... Er is dus nood aan een door allen geaccepteerde instantie die de traditie weet te kiezen die de oorspronkelijke geest van de tekens verstaat en beleeft, een soort leergezag (vgl. de fundamentele tekst van Tweede Vaticaans Concilie, dogmatische Constitutie over de goddelijke openbaring, *Dei verbum*, 7-10)

Anderzijds komt de interpretatie van deze tekens niet slechts van buiten, maar ook van binnen. Het is de heilige Geest die in ons hart getuige is van de waarheid van het evangelie. Hij is het ook die innerlijke tekenen geeft, waardoor we innerlijk weten dat we kunnen geloven.²³ Hij is het die ons alles te binnen brengt (Joh 14,26). Ook aan Hem is dus nood.

b. De gelovigen van nu

De sterkste tekenen van geloof zijn die we nu ontvangen van de mensen om ons heen: "Woorden wekken, maar daden trekken." De mensen die je nu ontmoet, die hun geloof laten zien, zijn de meest sprekende tekenen. Het zijn je ouders, leerkrachten, professoren, theologen, die je hebt ontmoet, die ieder hun geloof, en hun keuze voor een geloofstraditie hebben 'betekend' en nog doen. Dat gebeurt op verschillende niveaus, namelijk door:

- *het feit dat ze er voor mij zijn* (analoog aan JHWH, Rom 1,3);
- *hun sympathieke woorden* (met name ook intonatie: "C'est le ton qui fait la musique");
- *hun gezichtsuitdrukking* (vgl. de Franse filosoof die geen christen werd

omdat hij vond dat mensen zo weinig verlost keken.);

- *hun lichaamstaal*, (vgl. de indruk die een knielend knap meisje maakte op jongen in een bedevaartsplaats.) (vgl. de docent kunstacademie in de eindexamen catalogus 1997: “Om geloofwaardig over te komen, zal de docent een hoge mate van betrokkenheid en enthousiasme moeten etaleren. Met kennis en informatie alleen breng je het vak niet dichterbij de student.”²⁴);
- *hun door het evangelie geïnspireerde daden, het licht dat van hen uitstraalt* (Mt 5,16).

Hoe wordt iemand immers getuige van wat hij/zij gelooft? *Als je door tekenen laat zien dat je er wat voor over hebt, wat je durft los te laten*. “Woorden wekken, maar daden trekken!” (Moeder Teresa: “Love till it hurts”); Offers zijn tekens die ook nu nog trekken: vgl. een jongere die naar aanleiding van mijn celibaat opmerkte: “Jij moet wel echt in God geloven.” De studentenvereniging Banalitas in Maastricht raakte erg onder de indruk van monniken in een abdij, die geen burgerlijk christendom beleefden. De ‘strengere’ Frères de St. Jean krijgen enorm veel roepingen ...)

- *Hun gemeenschap in liefde*. God wordt erfahrbaar op plaatsen waar God nog ervaren wordt: kloosters, ziekenhuizen, zelvelezen en nederige mensen, mystici; gemeenschappen en bewegingen, zoals de gemeenschappen van *Foi et Lumière* (Henri Nouwen).

– *Gezonden, mensen die hun leven geven*. “Wie u opneemt neemt mij op; en wie Mij opneemt, neemt Hem op die mij gezonden heeft” (Mt 10,42).

- *Sacramenten*. Deze zijn teken en werkelijkheid van aanwezigheid van de levende God. Ze bieden hun die geloven voelbaar genezing en heil. Door de genezende liefde die de bedding is van het geloof wordt het geloof in ons heil weer echt ‘verstaanbaar’.

– *Mensen in nood*. Deze zijn door Jezus aangeduid als tekens van Zijn aanwezigheid (Mt 25).

- *Gebrek aan ontvankelijkheid voor verdeeldheid*. “Gaaf dit werk echter van God uit, dan zult gij hen niet uiteen kunnen slaan; anders zou misschien blijken dat gij tegen God in verzet zijt”

(Hnd 5,39).

- *Wonderen*: “En deze tekenen zullen de gelovigen vergezellen: in mijn Naam zullen ze duivels uitdrijven, nieuwe talen spreken, slangen opnemen; zelfs als ze dodelijk vergif drinken zal het hun geen kwaad doen; en als ze aan zieken de handen opleggen, zullen deze genezen zijn” (Mc 16,17-18). “Jezus zei hun: ‘Voorwaar, Ik zeg u: wanneer gij een geloof bezit, ook al is dit klein als een mosterdzaadje, dan kunt ge tot deze berg zeggen: verplaats u van hier naar daar, en hij zal zich verplaatsen. Niets zal u onmogelijk zijn’” (Mt 17,20). Deze dingen gebeuren ook nu nog. Mensen als pater Tardiff zijn toch wel betrouwbaar.²⁵

– Echt geloof bewijst zich uiteindelijk blijkbaar nog steeds het beste door de liefde die ik ervaar: “... al heb ik het volmaakte geloof dat bergen verzet: als ik de liefde niet heb, ben ik niets” (1Kor 13,2). “Hieruit zullen allen kunnen opmaken, dat gij mijn leerlingen zijt: als gij de liefde onder elkaar bewaart” (Joh 13,35). “Maar als iemand zegt dat hij God liefheeft, terwijl hij zijn broeder haat, is hij een leugenaar. Want als hij zijn broeder die hij ziet niet liefheeft, kan hij God niet liefhebben die hij nooit heeft gezien” (1Joh 4,20).

- *De diepste bevestiging is uiteindelijk, ook voor elk van die tekens: de ervaring van de stem van zijn/haar persoonlijk geweten. De heilige Geest die ons hart beweegt. “Ik schrijf mijn wet in hun binnenste, Ik grijf ze in hun hart”* (Jr 31,33).

Toch, als we met elkaar over ons geloof spreken, wordt communiceren moeizaam. Wanneer we expliciet worden, lijken de tekens die we naar elkaar uitsturen in twee groepen uiteen te vallen, waarbij de ene kant moeite heeft de andere kant te verstaan. Zo uit de ene zijde waarheden die voor henzelf waardevol zijn, voor de andere daarentegen afgedaan hebben of zelfs geminacht worden. Aan de ene kant staan bijvoorbeeld: “Jezus is werkelijk God en mens”, “Christus is werkelijke tegenwoordig in het H. Sacrament”, “Maria is altijd maagd”, “het celibaat is goed voor iedere priester”, “abortus kan nooit”, “mysterie”, “wonder”, “ambt”, “rooms-katholiek”; aan de andere kant: “vrijheid”, “authenticiteit”, “autono-

tijd (in dit geval de wijn ...), maar van de andere kant die taal een grotere diepte geven: “Als gij geen wonder tekenen ziet”, zei Jezus tot hem, ‘dan gelooft gij niet’” (Joh 4,48). Zijn taaltekens moesten een diepere betekenis krijgen dan de normale taal, om de geloofsdimensie weer te kunnen geven. Ze moesten beziel zijn met een bijzondere kracht. Ze moesten geschikt gemaakt worden om de geloofswerkelijkheden en -houdingen aan te duiden en door te geven. Dit deed Hij door zijn woorden “kracht bij te zetten”: “Ze waren buiten zichzelf van verbazing over zijn leer, omdat Hij sprak met gezag” (Lc 4,32). “Hij stond op, richtte zich met een dwingend woord tot de wind en sprak tot het water: ‘Zwijg, stil!’ De wind ging liggen en het werd volmaakt stil. Hij sprak tot hen: ‘Waarom zijt ge zo bang? Hoe is het mogelijk dat ge nog geen geloof bezit?’ Zij werden door grote vrees bevangen en vroegen elkaar: ‘Wie is Hij toch, dat zelfs wind en water Hem gehoorzamen?’” (Mc 4,40). “Een grote menigte volgde Hem, omdat zij de tekenen zagen die Hij aan de zieken deed” (Joh 6,2). Dit neemt niet weg dat er bij Jezus een temporele distantie tussen taaluiting en betekenisoverdracht kon zijn. (vgl. ook bepaalde uitspraken van profeten die pas in het Nieuwe Testament hun volle zin krijgen ...) Sommige taaltekens waren aanvankelijk niet te begrijpen omdat de ervaring waarnaar ze verwezen nog niet gegeven was: “... op de derde dag zal Hij verrijzen.” Zij begrepen er niets van; die uitspraak bleef hun

Vervolg noten op blz. 46

duister, en wat Hij zei konden zij niet volgen" (Lc 18,33). "De joden richtten zich tot Hem met de woorden: 'Wat voor teken kunt Gij ons laten zien, dat Gij dit doen moogt?' Waarop Jezus hun antwoordde: 'Breekt deze tempel af en in drie dagen zal Ik hem doen herrijzen.' Maar de joden merkten op: 'Zesenvertig jaar is aan deze tempel gebouwd; zult Gij hem dan in drie dagen doen herrijzen?' Jezus sprak echter over de tempel van zijn lichaam" (Joh 2,19-21). Het grootste teken dat Jezus deed was natuurlijk zijn opstaan uit de dood. Na het teken van de opwekking van Lazarus, waardoor velen in Hem gingen geloven (Joh 11,45), was zijn eigen verrijzenis van doorslaggevende betekenis voor het geloof in Hem. Het teken van de verrijzenis is de basis van alle geloofscommunicatie: "En wanneer Christus niet is verrezen, is onze prediking zonder inhoud en uw geloof eveneens" (1 Kor 15,13). Ook de apostelen ontvingen krachten van boven om hun woorden een nieuwe betekenisdimensie te geven: "Maar zij trokken uit om overal te prediken, en de Heer werkte met hen mee en schonk kracht aan hun woord door de tekenen die het vergezelden" (Mc 16,20). "Door de handen van de apostelen geschiedden er vele wonder tekenen onder het volk" (Hnd 5,12). Dit gebeurde zelfs al toen Jezus nog leefde: "...en de Heer werkte met hen mee en schonk kracht aan hun woord door de tekenen die het vergezelden" (Mc 16,20). Paulus' bekering (Hnd 9 en 22) is ook een teken van Gods directe ingrijpen.

Vervolg noten op blz. 47

mie", "democratie", "pastoraal", "volwassen geloven", "geweten", "eigen verantwoordelijkheid", "volledige zelfbeschikking", enzovoorts.

Nu, generaliserend, lijkt het in deze 'polarisatie van begrippen' in Nederland kenmerkend, dat ze zich aldus afspeelt tussen een 'Object'- en 'Subject'-taal. Tussen een taal die uitgaat van een algemene werkelijkheid voor ieder, een "extreem realisme" enerzijds, en anderzijds een louter individuele waarheid, een 'nominalisme'²⁶ tussen een objectieve Jezus voor ieder, met algemene eigenschappen, wetten en waarheden, en een subjectieve Jezus *pro me*, waarbij ik eigenlijk alles kan doen en laten wat ik denk dat goed is; tussen een als zodanig ervaren overdreven 'algemene', 'universele', 'geestelijke' en 'dogmatische' werkelijkheid en een als zodanig beleefde puur individuele ervaringswereld; tussen een voor sommigen 'beklemmende' algemene waarheid, en een voor anderen "bedreigende" individualiteit; tussen cognitieve en ervaringscatechese; tussen absolute monocultuur en absoluut pluralisme.

Natuurlijk is dit een uitermate fundamenteel dilemma in de communicatie. Enerzijds is immers ervaring altijd persoonlijk, zijn mijn waarheden altijd mijn of onze waarheid. Anderzijds is er geen gemeenschap en communicatie mogelijk zonder iets gemeenschappelijks, zonder een intersubjectiviteit, ja objectiviteit, die onze subjectiviteit overbrugt. Het pure individuele 'zelf' bestaat niet.²⁷

Een gemeenschappelijke basis voor gesprek lijkt dan ook slechts mogelijk wanneer de 'objectieve geloofs-taal' vanuit de traditie in contact gebracht wordt met de 'persoonlijke ervarings-taal' van nu.

Dat kan mijns inziens alleen als we de 'objectieve taal', die teken en neerslag is van authentieke en normatieve ervaringen met God, hertalen naar deze tijd, zodat deze taal en met name ook de werkelijkheid die ze aanduidt, geïntegreerd kunnen worden in ons leven. Dit op haar beurt kan slechts door enerzijds de klassieke tekenen hun volledige oorspronkelijke betekenis *hier en nu* door ieder persoonlijk te laten ervaren.

Anderzijds betekent het de individuele ervaringen van mensen van nu te delen en hun taal te spreken, om van daaruit te proberen deze te verrijken met ervaringen van bovennatuurlijk heil, en een taal te vinden die daaraan beantwoordt (nieuwe wijn in nieuwe zakken (Mt 9,17)).

Uiteindelijk betekent dit mijns inziens slechts één ding: samen bij de *levende Jezus* uitkomen, Hem en zijn liefde ervaren, en daarover te praten. Jezus is er geweest voor de eerste Christenen, voor de kerkvaders en concilies, en is er ook nu ("Voor Abraham werd, ben Ik" (Joh 8,58)), voor links en rechts, voor arm en rijk, voor jong en oud. Hij laat enerzijds onze persoonlijke roeping en waardigheid intact, maar anderzijds brengt Hij ons tot één gemeenschap met bepaalde gemeenschappelijke heils-ervaringen en de daaruit afgeleide waarden en normen die voor ieder gelden. De gemeenschappelijke ontmoeting met Hem, zoals de apostelen dat mochten ervaren, zal de gemeenschappelijke ervaringen, een daarop gebouwde gemeenschappelijke taal en de éne kerk kunnen geven waaraan we zo'n behoefte hebben.

Kern voor de toekomst van de dialoog is dan ook: noch teveel naar onpersoonlijke 'objectieve waarheden', noch slechts naar 'eigen subjectieve ervaringen' kijken: geloofs-dialoog is enerzijds méér dan objectief spreken over theoretische dogma's, en anderzijds meer dan een louter subjectief gebeuren. Het is een meerdimensionale uitwisseling op basis van gezamenlijk geloofsleven en beleving van de levende Jezus. De fundamentele vraag is dan: "Wie is Jezus voor ons?" "Hoe maakt Hij zich waar in mijn en jouw leven?" "Hoe is Hij ervarbaar?"²⁸ En, "kunnen we daar woorden voor vinden?"

D. Ontvangers, met name met betrekking tot hun voorkennis van geloofs-tekenen en werkelijkheid

Een gemeenschappelijk "Vorverständnis" van mensen in geloofscommunicatie is de noodzakelijke basis van het verstaan van de tekens van vroeger en nu, van de dialoog met de Schrift en met

elkaar. Maar, zoals gezegd, verschillen onze vooronderstellingen nogal. Anders zaten we hier niet ...

Wat zijn factoren die deze gemeenschappelijke vooronderstellingen bepalen? In volgorde van gemeenschappelijkheid, beginnend met de grootste gemene deler, kunnen we onder andere noemen: 1. ons menszijn, met alle lichamelijke en geestelijke basisbehoeften; 2. onze ouders en genetische samenstelling; 3. opvoeding; 4. maatschappelijke cultuur (in onze tijd beïnvloed door rationalisme²⁹, empirisme³⁰, individualisering³¹, en maakbaarheid³², en wellicht hedonisme en pragmatisme); 5. meege maakte vreugden en verdriet; 6. studie (van soort theologie); 7. media; 8. de belangen die je behartigt.³³

Twee zeer belangrijke vooronderstellingen om geloofsteken van anderen te kunnen interpreteren zijn tot slot: dezelfde heilsgenade te krijgen die aanwezig was in de afzender³⁴, en onze openheid ervoor.³⁵ Ook met een overstelpende hoeveelheid ervaringen, is het immers nog mogelijk ons af te sluiten voor Hem en dat wat is.

IV SLOT

De zin- of betekenisvraag gaat aan de waarheidsvraag vooraf. Maar voordat we elkaar kunnen begrijpen, is er een gemeenschappelijke ervaring nodig, waardoor *teken* en *betekende werkelijkheid* voor beiden dezelfde inhoud krijgen.

Meer concreet: in de dialoog zoals wij die voeren, zou men de dialectiek kunnen herkennen van these: *'theoretisch' geloof*, en antithese: *'seculiere persoonlijke ervaring'*, die wordt opgeheven door de *synthese*: (openheid naar) *'authentieke gemeenschappelijke religieuze gods- en heilservaring'*, waardoor we zowel moderne als oude tekenen verstaan. Zo kan de schriftgeleerde, als goede huisvader, uit de schat nieuw en oud tevoorschijn halen (Mt 13,52; Lc 13,25).

Hoe bereiken we die gemeenschappelijke ervaring? Een antwoord wordt aangeduid door het thema van de Wereldjongerendagen: "Ga met me om het te zien" (Joh 1,39)³⁶, dat wil zeggen: kom uit jezelf om hetzelfde, Dezelfde, te

ervaren.

Voorstellen om te dialogiseren over onze gemeenschappelijke vooronderstellingen met het doel tot een diepere dialoog te komen:

- a. Gezamenlijk gebed om de heilige Geest voor een nieuwe pinksterervaring in Nederland.
- b. Praat eens open over nu reeds gemeenschappelijke *geloofservaringen*. "Wanneer heb ik Hem ontmoet?" "Wat heeft Hij voor mij gedaan?" "Wie bleek Hij voor mij te zijn?" Misschien beginnen bij kinderjaren ... Zijn er overeenkomsten tussen mijn ervaringen en die van anderen?
- c. Ons persoonlijk afvragen of we nog een echte onbevangen openheid voor de tekenen van mijn gesprekspartners, en voor nieuwe religieuze ervaringen hebben. Lees eens een boek van elkaar ...
- d. Bezoek aan plaatsen waar de Geest heerst en ervaarbaar is: Wereldjongerendagen, stervenshuis van Moeder Teresa, Lourdes, pater Tardiff, retraite, levende parochie, enzovoorts.
- e. Kunnen we het eens worden over welke afzenders meer authenticiteit genieten dan anderen? Met andere woorden, kunnen we het eens worden over de verschillende, complementaire taken en verantwoordelijkheden van bisschoppen en gelovigen als afzenders van de blijde boodschap, en over de betekenis van de Romeinse traditie, en het Romeinse leergezag in de kerk, m.n. in geval van verschil van mening bij interpretaties van de heilige Schrift? Hiertoe zou een discussie van *Dei verbum* 7-10 zeer behulpzaam zijn (wellicht uit te delen).
- f. Samen kijken naar de levende Jezus die ons aankijkt in de kleinen en armen van deze wereld (Mt 25). (vgl. Kerstmis dat ons samenbrengt. Prof. Schillebeeckx, die nog steeds ontroerd raakt als hij vertelt hoe zijn moeder hem voor de kribbe zei: "Dit kindje is God").

Er is immers nog zoveel nood, waarin Jezus ons gemeenschappelijk aanspreekt:

— Een op de duizend Nederlanders pleegt zelfmoord. Twee tot drie keer zoveel proberen het.

Daarnaast zijn tekenen van Jezus' aanwezigheid echter zijn leerlingen (Mt 10,40), de armen en zieken (Mt 25), en kleinen (Mt 10,42).

19. Joh 14,7: "Vrede laat Ik u na; mijn vrede geef Ik u. Niet zoals de wereld die geeft, geef Ik hem u."

20. Vgl. "Stel dat een broeder of zuster geen kleren heeft en niets om te eten, en iemand van u zou zeggen: 'Geluk ermee! Houd u warm en eet maar goed', en hij zou niets doen om in hun stoffelijke nood te voorzien, wat heeft dat voor zin? Zo is ook het geloof, op zichzelf genomen, zonder zich in daden te uiten, dood" (Jak 2,15-17). "Moge het geloof waaraan gij deel hebt werkzaam worden door het inzicht in alle goeds dat wij voor Christus kunnen doen." (Fil 1,6) Dit geloof was duidelijk aanwezig bij de eerste christelijke gemeenschap: "Allen die het geloof hadden aangenomen, waren eensgezind en bezaten alles gemeenschappelijk; ze waren gewoon hun bezittingen en goederen te verkopen en die onder allen te verdelen naar ieders behoefte" (Hnd 2,42).

21. Vgl. H. Gadamer, *Wahrheit und Methode* (Tübingen 1975).

22. Ondanks het feit dat evangelisten, apostelen en missionarissen probeerden de taal van hun lezers en vooral ook van mensen tot wie ze zich met name richtten te spreken, zoals Paulus deed door voorstander te zijn van het afschaffen van de besnijdenis en het op filosofische manier met de filosofen van zijn tijd te praten, door aan te

Vervolg noten op blz. 48

sluiten bij hun voor-kennis ("Welnu, wat gij vereert zonder het te kennen, dat kom ik u verkondigen" (Hnd 17,23)), waren er ook buitengewone tekenen: "Ontzag beving eenieder, want door de apostelen werden vele wonderbare tekenen verricht" (Hnd 2,43). Echter, er waren niet slechts spectaculaire tekenen en gaven teken een teken van geloof: "Kinderen, wij moeten niet liefhebben met woorden en leuzen maar met concrete daden" (1 Joh 3,18). Heiligen lieten hun spreken over de H. Schrift vergezelen door daden van liefde. *Het radicale evangelische leven zelf was het beste teken (getuigenis) om geloof uit te dragen* ... Vgl. Franciscus van Assisië en Theresia van Lisieux. In de kerkgeschiedenis waren de heiligen de beste communicerders van het geloof, omdat ze deden wat ze zeiden. Ook door het brengen van onderwijs, gezondheidszorg en cultuur heeft men de betekenis van het evangelie duidelijk gemaakt. Voorbeelden zijn bijvoorbeeld Matteo Ricci in China, de Reducties van de Jezuïeten in Paraguay, en de nederzettingen van de Franciscanen in het westen van de Verenigde Staten. Bij deze tekenen hoorden ook de liturgie en sacramenten. "Dagelijks bezochten ze trouw en eensgezind de tempel, braken het brood in een of ander huis, genoten samen hun voedsel in blijdschap en eenvoud van het hart, loofden God en stonden bij het hele volk in de gunst" (Hnd 2,46-47). Uiteindelijk was het grootste teken van het geloof niet wat men zei, maar het geven van hun leven voordat geloof in Jezus.

Vervolg noten op blz. 49

- 800.000 mensen in Nederland alcoholverslaving.
- Veel mensen onder minimumloon
- Een op de twee/drie huwelijken strandt. Welke gevolgen voor de kinderen ...
- 25 % van Limburgse schooljeugd op middelbare school heeft XTC geprobeerd.
- Maastricht: 10% voelt zich in kerk op zondag zodanig thuis dat ze komen.
- Miljoenen lijden honger.
- Honderdduizenden kinderen in kinderprostitutie.

Jezus is daar te vinden ...

Dat wil zeggen: laten we dialogiseren over een concrete nood van mensen, die ons, ieder met zijn of haar gaven en verantwoordelijkheden³⁷, oproept in gemeenschap Christus' liefde handen en voeten te geven.

Het schip van de wereld (en kerk?!), staat in brand. Alle hens aan dek!

"Alleen als de christelijke gemeenschap missionerend wordt, zal zij haar innerlijke verdeeldheid en spanning kunnen overwinnen en haar eenheid en geloofskracht kunnen terugvinden" (*Redemptoris missio*, 49).

Ter bemoediging van deze missionaire houding, een liedje van een Maastrichtse SPH-student bij het afstuderen dit jaar:

Tekst en muziek: Mandy Willems

When I was just a little girl
I didn't know there were so many
children in need
But now that I've grown up now
I can see
How lucky I have been.

And I want to help them but I don't
know what to do
So why don't we try together 'cause it's
up to me and you.

So don't turn your back now
Don't you dare close your eyes
'Cause somewhere, somehow if we just
give it a try
There's a way to set them free.

I can see them in my dream
I can see them while they're reaching
out for me
And I can hear them cry
I can hear them scream
It makes me feel angry.
'Cause I cannot stand the thought
of all those children in pain
No, I cannot stand the thought
of them out there in the rain.

(Toen ik nog een klein meisje was
Wist ik niet dat er zoveel kinderen in
nood waren.
Maar nu ik ben opgegroeid kan ik zien
Hoe gelukkig ik ben geweest.

En ik wil ze helpen, maar ik weet niet
wat te doen;
Dus waarom proberen we het niet
samen, want het is een taak voor mij en
jou.

Dus keer je niet af nu,
Waag het niet je ogen te sluiten.
Omdat, op de een of andere plaats en
wijze,
is er een plaats om ze vrij te krijgen.

Ik zie ze in mijn droom
en ik kan ze horen huilen,
ik kan ze horen schreeuwen.
Het maakt dat ik me boos voel.
Want ik kan niet tegen de gedachte
van al deze kinderen in pijn.
Nee, ik kan niet tegen de gedachte
aan hen, buiten in de regen.)

Ervaringen van geloofcommunicatie

DOOR
MGR. DR. M. MUSKENS

Elshout, Kerkstraat 16, 1946

Als wij thuis 's avonds in de huiskamer rond de tafel zaten, bad mijn vader altijd het rozenhoedje voor. Als een onderwerp van gesprek niet over de koeien en de melk ging, was mijn vader van nature een zwijgzame man. Hij uitte zich nooit over zijn gevoelens, noch over zijn geloof. Hij deed zijn geloof.

Maar toch, als hij de rozenkrans voorbad, openbaarde zich zijn geloof aan ons. Hij bad het allemaal zo echt. En dat gebed na de rozenkrans, waarin hij vroeg om Gods bescherming "tegen pest, hongersnood en oorlog", zal ik nooit vergeten.

Van oorlog heb ik nog verschrikkelijke dingen meegemaakt. Van hongersnood had ik geen weet, maar het leek me heel erg. Hoe die pest in dat gebed terecht was gekomen, is mij altijd een raadsel gebleven. Later op het seminarie bleek dat gebed ook in gezinnen van klasgenoten bekend te zijn, wellicht een traditie in Brabantse gezinnen van de negentiende eeuw of van nog veel langer geleden. Toen kwam er ook hongersnood in Brabant voor en lang geleden ook de pest.

Ik herinner me dat mijn vader die drie rampen met stemverheffing uitsprak. Ik was altijd diep onder de indruk van de wijze, waarop hij God benaderde over deze ernstige zaken. Hij zei het zo dat hij blijkbaar zeker wist, dat God zijn gebed hoorde. Zo communiceerde hij zijn geloof naar mij, en met succes.

Ganiuran, midden-zuid Java, 1974

De Javanen zitten allemaal op de grond, benen kruiselings over elkaar. De gamelan speelt, een koortje zingt. Ik versta er niets van. Ik ken geen Javaans. Toch weet ik zeker, dat hun geloof hetzelfde is als het mijne. De eerbied, waarmee zij de armen met de handpalmen tegen elkaar opheffen en het hoofd met

bovenlichaam diep buigen bij de consecratie; de diepe stilte, waarin de sonore klank van twee slagen op de gong klinkt. Wat een geloof, hetzelfde als het mijne in Jezus Christus. Ik ben daar absoluut zeker van. Toch zitten daar tweeduizend mensen in die kerk die van een volstrekt andere cultuur zijn en van wie ik niet weet, wat zij precies denken, voelen, gewaarworden, als zij in de liturgie God de Vader van Jezus Christus met het aan de Arabische taal ontleende woord Allah aanspreken.

Twee voorbeelden van geloofcommunicatie. Mijn vader noch de Javanen leggen mij iets uit. Toch communiceren ze hun geloof naar mij toe, in het eerste geval binnen dezelfde taal en tradities van een vroom katholiek Brabants gezin, in het tweede geval in een ontmoeting tussen twee wijzen van geloven, zeggen en uitdrukken vanuit verschillende talen en culturen. Moet alles wel duidelijk zijn in theologische begrippen, in theologie om je één te weten in geloof in Christus?

De Syrische traditie kreeg moeite met de kerk van Constantinopel en Rome na het derde en vierde Concilie en ging haar eigen weg. Ze raakten niet tot een akkoord over theologische termen (veel eeuwen later wordt ontdekt, dat er blijkbaar een misverstand was in verband met de interpretatie van verschillende woorden in twee verschillende culturen en talen.) Constantinopel en Rome krijgen problemen over allerlei belangrijke zaken, te verklaren en te begrijpen – later vanuit verschillen in taal, cultuur en tradities tussen de Griekse sprekende en de Latijn sprekende civilisaties.

Misschien is hierin ook van toepassing de bijbelse opmerking: aan hun vruchten kunt u ze (her)kennen.

Ik denk, dat een belangrijk aspect van de dialoog is: vertrouwen, geloven dat de heilige Geest in anderen werken kan en ook werkelijk werkt, verblijft, ook al kan ik rationeel niet alles begrijpen van die ander, of anders gezegd: ook al kan die ander zijn geloof niet onder woorden brengen zoals ik dat in mijn eigen traditie en cultuur alleen maar – dus beperkt – kan verstaan. De Geest kan veel meer aan dan wij kunnen

Het martelaarschap is getuigenis tot het uiterste.

23. Als Jezus meer de 'inhoud' van het geloof meedeelt, dan is het de heilige Geest die meer de innerlijke houding versterkt. Naast zijn uiterlijke manifestatie – bij de doop van Jezus verschijnt Hij als duif, met Pinksteren laat Hij zich zien als vuur – valt zijn werking met name in het hart te bespeuren. Zijn ware betekenis ligt in het innerlijke getuigenis, het innerlijke vermogen om zekerheid te bieden. Vgl.: "Van dit alles zijn wij getuigen, maar ook de heilige Geest, die God geschonken heeft aan wie Hem gehoorzamen" (Hnd 5,32); "Want er zijn drie getuigen, de Geest, het water en het bloed, en deze drie stemmen overeen" (1 Joh 5,7; vgl. Joh 19,34). Authentiek is het geloof pas als de heilige Geest het in het hart bevestigt: "De Geest zelf bevestigt het getuigenis van onze geest, dat wij kinderen zijn van God" (Rom 8,16). Het is de Geest die dus innerlijk getuigt en bevestigt dat Jezus de Heer is (vgl. 1 Kor 12,3). Hij geeft kracht aan ons geloof: "...moge Hij u in zijn onmetelijke heerlijkheid geven dat uw diepste wezen machtig door zijn Geest wordt gesterkt ..." (Ef 3,16). De vruchten en gaven van de Geest, tekenen van zijn aanwezigheid, zijn algemeen bekend. Deze vormen ook het onderscheidingscriterium om Zijn aanwezigheid te bespeuren, om de werkelijkheden en de dienovereenkomstige houding van het geloof überhaupt te kunnen onderscheiden: "De uitingen van zelfzucht zijn bekend, zoals ontucht, onreinheid, losbandigheid;

Vervolg noten op blz. 50

afgodendienst, toverij, vijandschap, twist, afgunst, uitbarstingen van woede, intriges, ruzies, partijschappen, jaloersheden; drinkgelagen, orgieën en dergelijke ... Maar de vrucht van de Geest is liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, trouw, zachtheid, ingetogenheid" (Gal 5, 19-22). Verder is er het levende water dat je in stilte kunt voelen opborrelen en dat je eeuwig laat leven (Jr 2, 13; Joh 4, 10); "Wie in Mij gelooft, hij drinkt! Zoals de Schrift zegt: 'Stromen van levend water zullen uit zijn binnenste vloeien.' Hiermee doelde Hij op de Geest, die zij, die in Hem geloofden, zouden ontvangen ..." (Joh 7, 36-39). Een ander teken is: "Hieraan onderkent gij de Geest van God: iedere geest die belijdt dat Jezus Christus werkelijk mens is geworden, is van God; maar iedere geest, die Jezus neerhaalt, is niet van God ..." (1 Joh 4, 2). Ook geeft de Geest inhoudelijke openbaringen en concrete aanwijzingen (vgl. Hnd, op diverse plaatsen).

24. In *Ex Animo* 1997.

25. Vgl. zijn *Jezus geneest* (Eindhoven 1990).

26. U herkent de universalienstrijd van de middeleeuwen!

27. Vgl. Ch. Taylor, *Sources of the Self, The Sources of Modern Identity*, Cambridge 1989.

28. Vgl.: "Hier lopen wij gevaar naar rechts of links van de Weg af te raken ... Links liggen uitspraken als: dat is niet echt gebeurd, dogma's moeten worden afgeschaft, Jezus was meer mens dan God. Veel aanvallen op

Vervolg noten op blz. 51

bevatten. Hij kan wel iedereen verstaan.

De invoering van de volkstaal in de liturgie en de acceptatie van de grote wereldtalen als communicatietalen met het centrum van de kerk in Rome, vraagt om een grote mate van vertrouwen, ook als niet rationeel voor elkaar alles even duidelijk is.

Binnen een en dezelfde cultuur zou ik wel denken dat men in staat zou moeten zijn onder dezelfde woorden hetzelfde te verstaan. Maar daaraan voorafgaande moet er een houding zijn van vertrouwen in de werking van de Geest in de ander, als die aan de beoefening van de liefde in woorden en daden als vruchten van het geloof daar reden genoeg voor geeft.

De dialoog van liefde en van waarheid

DOOR
MGR. DR. J. PUNT

We zijn hier bijeen, in dialoog. Wat ons verenigt is dat we moe zijn van strijd, verdeeldheid, conflict. We verlangen naar meer harmonie, vertrouwen, eenheid, liefde. We zoeken naar wegen om tot een meer levende kerk te komen, een vitale kerk, die – in trouw aan Christus – haar zending in de wereld van vandaag optimaal kan vervullen. Maar wat is de weg?

De één denkt bij vernieuwing spontaan aan termen als grotere pluriformiteit, democratisering, tolerantie, veelkleurigheid, ruimte voor verschillen in theologische en morele visies. De ander denkt bij vernieuwing daarentegen eerder aan grotere duidelijkheid, identiteit, eenheid, trouw aan traditie en leergeslacht.

Het verschil zit niet alleen in enkele concrete kwesties, maar ónder die kwesties ligt een verschil in grondvisie, levensgevoel, of zo u wilt 'Sitz im Leben'. Dr. De Jong heeft daarop gewezen. Onder invloed van tijd en maat-

schappij zijn mensen soms de toegang tot traditionele geloofswaarheden verloren.

Kortgeleden heb ik dat heel concreet ervaren. Ik had een geloofsgesprek met een groepje pastoraal werkenden. Op een bepaald moment zei één van hen spontaan: "Ja, bisschop, met dat soort woorden als 'Christus is voor ons aan het kruis gestorven' of 'het Lam Gods dat de zonden van de wereld wegneemt', daar kunnen wij natuurlijk allemaal volstrekt niets meer mee." Het was een spontane opwelling, waarbij hij zich niet helemaal bewust leek van de 'lading' van deze uitspraak. Volledig oprecht verwoordde hij de onmacht van de groep om relatie te leggen tussen het overgeleverde geloof en het leven van alledag. En doorvragend werd duidelijk dat deze grondervaring zich weerspiegelde in alles: in verkondiging, liturgie, pastoraal, gemeenschapsvorming ... Juist om een brug te slaan naar de concrete levenservaring van mensen verbleekten in hun vieren en verkondigen de grote mysteries van het geloof, de 'bovennatuurlijke' dimensie, en kwamen de prioriteiten anders te liggen, bij ethiek, gerechtigheid, solidariteit, vrede, milieu. Bij orthopraxis meer dan bij orthodoxie. En daarmee zaten we midden in de discussie van vandaag, de spanning tussen subjectieve beleving en objectieve leer.

Hoe hiermee om te gaan? Dr. De Jong heeft een weg gewezen: het weer bij elkaar brengen van ervaring en inhoud, gedeelde geloofservaring als weg naar gedeelde geloofsinhoud. Ik denk dat daar veel inzit. Tegelijk ben ik ervan overtuigd dat het ook een essentiële taak is voor de kerk om te waken over de leer, om geloofsformuleringen aan te reiken lós van iedere ervaring, juist als beginpunt van ervaring, om ervaring mogelijk te maken.

Als de kerk bijvoorbeeld leert: Jezus Christus is de Zoon van God, waarlijk God en waarlijk mens tegelijk, dan zullen mensen misschien zeggen "daar kan ik niets mee, dat staat voor me als een massief blok". Misschien blijft het voor een mens jarenlang een 'dode' waarheid, totdat het door gebeurtenissen en ervaringen plotseling tot leven komt.

Als mensen tegen zo'n geloofswaar-

heid opbotsen, daarmee worstelen, dan is daarvoor binnen de kerk alle ruimte, dan heeft een mens – zoals mgr. Muskens zei – recht op tijd en geduld.

Alleen als een mens die worsteling opgeeft, de geloofswaarheid opzij schuift en zegt: “Voor mij is Christus mens zoals wij, biologische zoon van Jozef en Maria” en dát uitdraagt dan ontstaat er een probleem, dan wordt het heilsmysterie ontkracht, worden de bronnen van de Openbaring dichtgegooid en moet het leergezag reageren. In deze dialoogbijeenkomst zou ik voor die taak van het leergezag begrip willen vragen. Ik realiseer me daarbij heel goed dat wie zich in onze tijd – die een sterke hang heeft naar het subjectieve, naar ervaring, warmte, emotie – sterk maakt voor het objectieve, voor de rechte leer en kerkorde al gauw het odium krijgt van kil, hard en wettisch.

Niettemin geheel tegen de tijdgeest in, maak ik mij tot woordvoerder van juist deze zorg. Een zorg die door velen binnen de kerk, niet alleen bisschoppen, gedeeld wordt, niet uit hang naar het verleden of uit verkramptheid, maar uit echte bekommernis om de integriteit van het geloof, de betekenis van de Openbaring, de heiligheid van eucharistie en sacramenten.

Natuurlijk, ook voor mij is geloven veel meer dan een bundel waarheden of zekerheden. Bovenal is geloven relatie, en bij relatie hoort ook worsteling, zoeken, twijfel soms. Dat heeft zeker een plaats in ons geloof. Ik ben zelf té lang een zóekende jongere geweest om dat nog los te kunnen laten. Maar juist vanuit mijn zorg voor de zoekende mens heb ik ook zorg voor de objectieve leer. Ik wil proberen dat duidelijk te maken.

In de jaren zeventig – ik was toen student economie in Amsterdam – was ik volledig losgegroeid van het geloof van mijn jeugd. Wel was ik een zóeker. Zoals zo velen in die tijd op zoek naar bewustzijnsverruiming, kosmisch bewustzijn, en zocht dat in oosterse religies en westerse gnosis. Maar de persoonlijke God – de God van Abraham, Isaac en Jacob – was ik vergeten. Totdat Hij me als het ware weer in de kraag heeft gegrepen en mijn leven is binnengestapt. Als een mist die optrok wist ik toen ineens weer: Hij bestáát, de God

die liefde is, mensgeworden, gekruisigd, verrezen. Begrippen die jarenlang geen betekenis voor me hadden, kwamen plotseling weer tot leven: de menswording, verlossing, verrijzenis, Maria, de engelen, de heiligen ... Na jaren ben ik voor het eerst ook weer eens gaan biechten en heb dat als een zeer bevrijdende ervaring beleefd.

En daarmee ben ik bij mijn argument: de geloofswaarheden konden alleen maar bij mij tot leven komen, omdat ze er überhaupt nog waren. Ik kon alleen maar biechten omdat er nog een biecht wás. De eucharistie ervoer ik als een geheimvolle ontmoeting met Christus, een werkelijk delen in Zijn Lichaam en Bloed, omdat het – althans in mijn omgeving – zo nog gevierd en verkondigd werd.

Maar dat alles impliceert ‘leerstelligheid’. Het geheim van het geloof, inclusief de sacramenten, is als het ware verankerend in ‘leerstelligheid’. Dat houdt het vast door de generaties heen en houdt het toegankelijk voor alle mensen van alle tijden. De zorg voor de orthodoxie is primair een zorg om de bronnen van de Openbaring voor de mensen ópen te houden.

De mens van nu – en zeker ook de jeugd – vraagt daarom. Ze willen terecht weten wat onze inspiratie is, onze visie op God, mens, leven, dood, ethiek, maatschappij. Ze snakken naar klare taal, een helder getuigenis, om zich daaraan op te trekken, hun eigen richting te vinden in het leven.

De zwakte van de kerk in onze tijd en onze streken is, meen ik – naast te weinig authenticiteit en bezieling – zeker ook het ontbreken van een krachtig, eenstemmig, samenhangend geloofsgetuigenis. Kerkzijn presenteert zich te vaak als een bonte verzameling van elkaar tegensprekende theologen en pastores, een ondoorzichtig conglomeraat van ál te particularistische uitingen van liturgie, verkondiging en pastoraal, waarin de zoekende mens de contouren van de Blijde Boodschap nauwelijks nog kan herkennen. Een centrale uitdaging waarvoor we als kerkgemeenschap in deze tijd staan, een plicht ook tegenover de mens van nu, is voor mij daarom het realiseren van een grotere eenheid in geloof, naast alle legitieme plurifor-

het dogma ontspringen aan een dogmatische preoccupatie. Om toch maar tot algemene visies of formules te komen. Theologische sensatietaal kan worden voorkomen door een spirituele en dus pragmatischer aandacht voor de geestelijke ervaring. Rechts ligt de niet door de eigen ervaring gecontroleerde en gedekte woekering van Jezus dit, Jezus dat, God dit en God dat. Ze zeggen zoveel van Jezus. Dat Hij de Zoon van Maria is, en de Zoon van God, en de Verlosser en Zaligmaker van de wereld, en de Heer, en de goede Herder, en het Woord van God, en het Licht voor deze wereld. Al die titels zijn eigenlijk evenzoveel eindpunten van ervaring: een vroegere generatie heeft Hem die namen gegeven om uit te drukken wat Hij voor hen betekende, welke rol Hij voor hen vervulde, welke functie. Neem je de tituluur als beginpunt van je geestelijk leven, dan riskeer je een vastgesteld systeem van begrippen over te planten in een andere belevingswereld, een vastzittend zondag- of zaterdagavond-instituut in te planten in een andere tijd. Dan blijken we, opeens?, te zitten met de vraag: wat moet ik ermee? De beginvraag is niet: wat is er allemaal waar; maar: hoe maakt Hij zich waar. Pas als men heeft gemerkt hoe iemand functioneert, heeft men het recht hem die naam te geven. Wat zouden gesprekken en theologiecur-sussen winnen, wanneer ze niet van Godsbeelden zouden uitgaan, maar allereerst de eigen Godservaringen aan bod zouden laten komen, helpen catalogiseren en ordenen. Een confrontatie

Vervolg noten op blz. 52

met in de heilige Schrift beschreven Godservaringen zou dan niet alleen méér als herkenning werken, maar bovenal een diepere verwerking mogelijk maken." P. Penning de Vries, *Gebed en Leven* (Nijmegen 1968).

29. Ondanks het feit dat aan het begrip rationaliteit sinds Nietzsche en Freud flink geknabbeld is, en sinds de opkomst van New Age, enzovoorts, en in de Postmoderne tijd het "grote verhaal van de rede" voor anderen niet meer zo geldt, leven velen, m.n. in academische kringen, nog steeds in het Verlichtings-apriori: rationaliteit is het uiteindelijk criterium van ons denken. Het voordeel van deze houding met betrekking tot de geloofscommunicatie is, dat er een uitzuivering plaatsvindt tussen bijgeloof en echt geloof. Het nadeel is echter dat een inkadering van de bovennatuur binnen de dictatuur van rede onvermijdelijk wordt. Het geloof verdwijnt "innerhalb die grenzen der Reinen Vernunft" (Kant), of de wetenschap.

30. Een ander aspect van de zekerheid zoekende moderne mens is het zich helemaal baseren op de te controleren en meten ervaring. Het natuurwetenschappelijk empirisme is voor velen de context van deze zekerheden. Het voordeel van deze instelling is het feit dat geloven niet louter cognitief is. Het nadeel is dat er vaak een zeer eng ervaringsbegrip gehanteerd wordt, dat niet uitgaat boven alledaagse gebeurtenissen. Andere soorten ervaring (mystiek) worden dan a priori niet serieus genomen.

Vervolg noten op blz. 53

miteit in spiritualiteit.

Het probleem van de verdeeldheid in onze kerk is ten diepste tenslotte geen probleem van verstoorde menselijke verhoudingen; dat is een gevolg, geen oorzaak. Het is een probleem van het uit elkaar groeien van geloofsopvattingen, dat de legitieme pluriformiteit overstijgt. Van ontwikkelingen op het gebied van theologie, moraal en kerkorde die verder gaan dan het Concilie bedoeld heeft en het leergezag voor toelaatbaar houdt. Daar zit hem juist de pijn. En als we dát in de dialoog buiten beschouwing laten, zullen we geen werkelijke voortgang boeken.

Naar mijn mening kunnen we dan ook niet om de vraag heen: zijn we hiertoe in staat? Kunnen we het aan om naast de dialoog van de liefde, ook de dialoog van de waarheid te voeren? Met deze retorische vraag beëindig ik mijn betoog en geef de vraag en het woord terug aan de voorzitter. Dank u.

Geloofscommunicatie en dialoog

DOOR
PROF. DR. E. HENAU

Deel I

Alle Nederlanders worden als analfabeten geboren, ondanks honderd jaar schoolplicht. Ze worden ook als religieuze analfabeten geboren, ondanks meer dan duizend jaar christendom. Vroeger was dat vanuit de kerk gezien geen probleem. De geloofsoverdracht werd door 'volkskerkelijke' structuren op een quasi-automatische wijze verzekerd. Dat is nu niet meer het geval. Zoals ik reeds vaker heb gezegd, bevinden wij ons thans in een situatie die het resultaat is van twee elkaar versterkende ontwikkelingen en die geleid hebben tot:

1. De teloorgang van de maatschappelijke integratiekracht van religie en

2. het ontstaan van een gedifferentieerde samenleving, waarin godsdienst en kerk een segment zijn naast andere segmenten.

Deze ontwikkelingen versterken elkaar in die zin dat de privatisering van religie (het gevolg van de teloorgang van de maatschappelijke integratiekracht van godsdienst) en het herleiden van religie tot een segment naast andere segmenten, een distantieering t.a.v. de geloofsgemeenschap en -traditie bewerken. Het resultaat van dit alles is wat de Oostenrijkse pastoraaltheoloog Paul-Michael Zulehner reeds jaren geleden een 'uitkieschristendom' (*Auswahlchristentum*) heeft genoemd. Daarmee bedoelde hij dat ieder zich op het vlak van:

- geloofsovertuigingen
- normen
- gedragingen
- houdingen, enzovoorts een min of meer coherent pakket uitkiest van wat 'op de markt' voorradig is. Deze keuze wordt uiteraard sterk subjectief bepaald omdat de conformiteitsdruk is weggefallen die er vroeger voor zorgde dat de geloofsgemeenschap een meer 'einhedelijke', om niet te zeggen monolitische indruk maakte.

Alvorens verder te gaan zou ik in dit verband twee opmerkingen willen maken, één van historische en één van min of meer (theologisch) fundamentele aard:

1. Over de vroegere eenheid en eensgezindheid van de geloofsgemeenschap denken we nu genuanceerder dan een aantal jaren geleden. Meer bepaald de 'mentaliteitsgeschiedenis' heeft aangetoond dat er nooit een gouden tijdperk is geweest waarin iedereen kerkbetrokken en consequent evangelisch was en zich totaal onderwierp aan wat de kerk voorhield te geloven en te doen. En vervolgens heeft de mentaliteitsgeschiedenis ons geleerd dat de vroegere uiterlijke conformiteit voor een groot deel het gevolg was van sociale druk.

2. De ontwikkelingen die we daarnet hebben beschreven (privatisering en differentieering) worden niet zonder meer als negatief gewaardeerd omdat ze voor een groot deel corollaria zijn van een christelijke mensopvatting: zij heb-

ben geleid tot een grotere waardering van de persoon met zijn eigen unieke ervaring, een groter 'quantum' aan vrijheid om zijn bestaan naar eigen goed-dunken in te richten, en een verdraagzaamheid die de pluralistisch-democratische samenleving mogelijk maakt.

Deel II

Dit alles betekent dat het geloof in onze samenleving niet langer meer het resultaat is van louter conformiteitsdruk. Dit is duidelijk gebleken uit meerdere interventies tijdens deze samenkomst. Het is mij opgevallen hoe verschillende getuigen (waaronder een bisschop) hier gezegd hebben dat zij uit een katholiek gezin stamden, later weggedreven zijn van de kerk en nog later, op basis van een min of meer lucide beslissing teruggekeerd zijn.

In een dergelijke cultuur wordt *ervaring* een zeer belangrijk element. Men erkent en herkent een werkelijkheid slechts voorzover ze ervaringsgehalte heeft ("daar word ik warm van!"); gemeenschap ontstaat alleen op basis van gemeenschappelijke ervaringen (zie referaat van dr. De Jong). Ook het *getuigenis* is belangrijk. En een getuige is iemand die verwickeld geweest is in een actie die hem/haar overstijgt. Hij of zij is begiftigd met een aanwezigheid waarvan hij/zij niet de auteur is: zij is hem/haar geschonken. Omdat alles zo sterk gerelateerd is aan ervaring en getuigenis wordt de geloofstaal veel meer narratief en metaforisch en veel minder argumentatief en discursief. Dat is tot op zekere hoogte winst. Het geloof heeft immers met hoop te maken, met een werkelijkheid die men slechts kan bevroeden. Om een dergelijke werkelijkheid (waarvan men geen directe ervaring heeft) ter sprake te brengen, heeft men beelden nodig. Wat men met de 'ratio' niet kan bereiken, kan men immers in beelden ter sprake brengen (bijvoorbeeld het geloof in een eeuwig leven). De metafoor is immers "de hengelstok van de rede, het geweer van de logica" (Ortega y Gasset). Het christelijk geloof als antwoord op Gods openbaring bezit noodzakelijkerwijze ook wat Karl Rahner "Satzhaftig-

keit" heeft genoemd, dat wil zeggen het geloof moet per definitie ook in waarheidsuitspraken gethematiseerd kunnen worden (zie tussenkomst van kardinaal Simonis). Zoniet is alleen nog glossolalie mogelijk en geen verkondiging; en zouden wij geen rekenschap kunnen geven van de hoop die in ons leeft (1Pe 3,15).

1. Dit alles heeft allereerst te maken met het feit dat het christelijk geloof niet hetzelfde is als een algemeen religieus gevoel. Het christelijk geloof zegt immers dat God zich niet enkel in de kosmos en in ons diepste zelf, maar ook en vooral in de geschiedenis heeft openbaard. Meer bepaald in de geschiedenis van zijn volk (Israël) en op een niet meer te overtreffen en definitieve wijze in de figuur van Jezus van Nazaret.

2. Dat het geloof "Satzhaftigkeit" bezit heeft ook te maken met het feit dat de openbaring gericht is niet tot de enkeling maar tot het verbondsvolk. Het is de gemeenschap als collectieve grootheid die het woord van de levende God beluistert en in zijn integraliteit doorgeeft. Geloof kan dus nooit het resultaat zijn van een privé-openbaring of van een eenzame worsteling met de vraag naar de zin van het bestaan zonder contact met de gemeenschap.

Vanuit deze beide wezenskenmerken van het geloof kan zo iets als de noodzaak van een magisterium worden afgeleid. Wanneer het geloof per definitie gethematiseerd of ge-articuleerd moet kunnen worden en wanneer geloof wezenlijk met gemeenschap te maken heeft, moet er een instantie zijn die namens de gemeenschap op autoritatieve wijze deze thematisering tot stand kan brengen. Dit stoelt, zoals het rapport van de Commissie Dialoog zegt, op "een innerlijke noodzaak. Immers, wanneer God zich in de geschiedenis openbaart ... dan zal Hij er ook voor zorgen dat deze openbaring op de juiste wijze vernomen en verstaan kan worden."

Dit kan niet enkel voor de eerste tijd van de kerk hebben gegolden. De noodzakelijkheid van een leerambt met volmacht bestaat voor alle tijden. En tegen de achtergrond van alles wat we zegden over de situatie van het gelovig-

31. Dit is de zogenaamde "Wende zum Subject". Grote voordelen van deze instelling zijn:
– alle kennis, geloof, enzovoorts, ook van objectief, los van mij bestaande werkelijkheden, is inderdaad uiteindelijk *mijn* geloof. Ik kan alleen maar mijn eigen leven leiden. Mijn bewustzijn is steeds maar mijn bewustzijn. Mijn waarheid is altijd *mijn* waarheid, ook al is er een absolute waarheid. Goed ons dat te realiseren.
– de nadruk op het persoonlijk leven heeft onder andere geleid tot het personalisme met zijn aandacht voor de onaantastbare waarde van de individuele menselijke persoon en zijn of haar geweten. Heeft het voordeel dat we zoeken naar authenticiteit. Ze verzet zich tegen de massa- en maskermens, tegen het opgaan in de menigte (existentialisme). Toch ontstaan er bij een te grote nadruk op het 'Zelf' problemen met betrekking tot de intersubjectiviteit. Geloven dreigt iets louter persoonlijk (*pro me*) te worden. Met name de intersubjectiviteit, dat wil zeggen het communiceren wordt dan een probleem: ieder heeft zijn waarheid en persoonlijke houding. Het postmodernisme, waarin we nu leven, lijkt feitelijk een extreme vorm van subjectgerichtheid welke dreigt te leiden tot een totale incompatibiliteit, onvergelykbaarheid van subjecten, en dus tot een sociaal en geloofs-isolement. Het geloof als *mijn* geloof is op deze manier echter zó echt privé dat we niets gemeenschappelijks meer hebben. Je mag het voor jezelf hebben, maar val er niemand mee lastig. Dan heeft het echter

Vervolg noten op blz. 54

geen enkele zin er nog over te praten of te dialogiseren, tenzij je praat om het praten ...

32. De *industriële revolutie*, en de rijkdom hebben geleid tot een machts- en maakbaarheidsdenken. We proberen alles in de greep te krijgen, intellectueel en industrieel. Het voordeel van deze technische rede, is het feit dat door de medische, agrarische, verkeers-, en communicatietechnische wetenschappen veel goeds tot stand is gebracht. Het nadeel hiervan is echter dat de commercie en de handel uiteindelijk de hoogste waarden lijken te worden. Het openstaan voor een wereld die we niet in de macht hebben, wordt daarbij steeds moeilijker: de hemel is via allerlei elektronica als een soort *cyberspace* en *virtual reality* te 'fabriceren'; en via de chemie kunnen we met geestverruimende middelen (quasi reliëuze) extases opwekken. Dat alles veroorzaakt ook wat misschien het meest dramatische is van deze tijd: *het afwezig zijn van het heilige, het sacrale*. De fascinatie voor wetenschap en de techniek (het 'Prometheus-complex'), die worden gezien als verworvenheden die uiteindelijk alle problemen kunnen oplossen, heeft de plaats ingenomen van de fascinatie voor niet-(be)grijpbare mysteries. Niets lijkt meer heilig, dat wil zeggen onaantastbaar. We hoeven voor niets en niemand meer te buigen of knielen.

33. In boeken over onderhandelen (vgl. M. Kahn, *De Tao van het gesprek. De kunst van het luisteren*, 's-Gravenhage 1997) wordt vaak de strategie aangeboden om niet over waar

zijn in onze samenleving (vgl. "uitkieschristendom"), zou men zelfs kunnen beweren dat het magisterium meer dan ooit nodig is "om de toegang open te houden naar de bronnen van de christelijke openbaring", zoals bisschop Punt het uitdrukte, of nog anders: om de eenheid van de kerk en de trouw aan de bindende geloofsoverlevering te waarborgen. Wanneer bijvoorbeeld alle gedoopten (waarvan velen zonder kerkbetrokkenheid of geloofspraxis) een beslissend woord zouden kunnen meespreken omtrent de uniciteit van Jezus, dan wijst alles er op dat het geloof aan zijn universeel middelaarschap ten offer zal vallen aan de postmoderne verdraagsaamheid van een pluralistische godsdiensttheorie.

Deel III

Dat het christelijk geloof om thematisering c.q. articulering vraagt, dient goed begrepen te worden. Er zijn immers verschillende vormen om de inhoud van het geloof ter sprake te brengen. Het probleem is een beetje – en dat is hier ook gebleken – dat men het slechts over één vorm heeft, met name de leerstelling. Dat is vreemd, omdat de oudste dogmata vaak als doxologie werden betiteld, dit is lofprijzing van God in de vorm van belijdenis, als dankend antwoord van het geloof op het woord van het evangelie (zoals thans ook nog gebeurt in de eucharistieviering). De oudste geloofsbelijdenissen hebben inderdaad op de eerste plaats gefunctioneerd in de liturgie. Dit inzicht is belangrijk omdat het een wezenlijke correctie vormt op de eenzijdige omschrijving van dogma als leerstelling die men voor waar dient te houden. Het is veeleer een uitzeggen van zijn geloof (als participatie aan het geloof van de gemeenschap van vroeger en nu), waarvan het doel niet zozeer de stelling is, dan wel wat er in ter sprake wordt gebracht. De instemming slaat dan niet op de eerste plaats op de afzonderlijke elementen van de belijdenis maar op het geheel.

Deel IV

In veel tussenkomsten was impliciet of expliciet de vraag aanwezig: hoe groot

dient te consensus te zijn om een dialoog te kunnen voeren of hoe groot mag de dissensus zijn om nog op een zinnige wijze te kunnen dialogeren. Hier moet men een onderscheid maken tussen de communicatietheoretische voorwaarden (vgl. 'paper' van dr. De Jong) en de theologische, die door bisschop Muskens indertijd werden aangegeven. Ik zou hier nog enkele beschouwingen willen aan vastknopen, mede naar aanleiding van wat door sommigen hier werd gezegd.

Ruimte voor interpretatie

Geloofsuitspraken zijn historisch bepaald. Dat betekent dat zij interpretatie behoeven, opdat hun geldigheid ook vandaag duidelijk zou blijken. Wie zegt interpretatie, denkt onmiddellijk aan de theologie. Zij is de instantie die het best is uitgerust om tot een interpretatie van de geloofsinhoud te komen. Deze interpretatie is evenwel beperkt door de aard van de theologie zelf. Nog afgezien van de religieuze overtuiging dat alle mensenwerk overschaduwd wordt door de zonde, is theologie als mensenwerk precies stukwerk dat nooit de pretentie kan hebben volkomen en definitief te zijn. Bovendien werkt theologie in zover zij ook wetenschappelijke pretenties heeft net als iedere andere wetenschap met hypothesen die principieel herzienbaar en achterhaalbaar zijn. Theologie kan steeds maar een voorlopige en bescheiden dienst zijn aan de gelovige gemeenschap en deze dienst kan enkel bestaan in het uitklaren van de geloofsuitspraken en dit met behulp van alle wetenschappelijke middelen die ter beschikking staan.

Daartoe heeft de theologie vrijheid nodig. Daarom moet elk autoritatief ingrijpen met eventuele aanwending van dwangmaatregelen in theologische discussies het uiterste en meest zeldzame middel zijn. De normale wijze waarop eventuele foutieve ontwikkelingen opgevangen dienen te worden, moet de zelfregulering onder theologen zijn in wederzijdse kritische confrontaties en dialoog. Uit alles wat voorafgaat kan ook een eerste grens van de dissensus (op het vlak van de impliciete of expliciete theologische interpretatie) worden afgebakend: ze ligt in de erken-

Vervolg noten op blz. 55

ning van de beperktheid van de eigen interpretatie en de bereidheid om een leerambtelijke beslissing die expliciet verwijst naar het charisma van de onfeilbaarheid als laatste woord te erkennen.

Incongruentie tussen subjectieve mening en waarheid

Door een aantal aanwezigen, inzonderheid een aantal jongeren, werd gewezen op het feit dat zij bepaalde kerkelijke uitspraken, die zij niet begrijpen, kunnen 'laten staan' zonder de behoefte te hebben deze te loochenen. Men moet inderdaad waarschuwen tegen een al te voortijdige gelijkstelling van de eigen subjectieve mening en de waarheid. Deze waarschuwing wil helemaal niet pleiten voor het axioma "de partij heeft altijd gelijk", maar wel voor een openheid die niet meteen dichtgegooid wordt, wanneer men voor iets vreemds komt te staan of geconfronteerd wordt met een eis waaraan men zelf niet beantwoorden kan. Het bevreedende kan juist in zijn vreemdheid een prikkel zijn tot reflectie waardoor men eventueel kan binnengevoerd worden in gebieden waarvan men tevoren het bestaan niet had vermoed, of waardoor men geconfronteerd kan worden met een eis die de mens tot zelftranscendentie in staat moet stellen. Indertijd heeft K. Rahner reeds de vraag gesteld of het werkelijk oneerlijk is een conflict tussen de ambtelijke leer van de kerk en zijn eigen subjectieve overtuiging als voorlopig te beschouwen, als een vraag die niet meteen beantwoord dient te worden. Moet een eerlijk en kritisch denkend mens het onbegrijpelijke, het vreemde zonder meer als vals verwerpen? Een dergelijke identificatie met zijn eigen momentane subjectieve overtuiging zou iedere intellectuele groei en elke zedelijke vooruitgang onmogelijk maken. Dan zou alles wat uit het verleden op ons afkomt, alles wat ons uit vreemde culturen bereikt, alle experimentele kunst die de begane paden verlaat omwille van hun bevreedend karakter afgewezen dienen te worden. Dan zouden alle morele eisen waaraan we zelf niet toekomen verworpen dienen te worden en alle idealen die stoeien op universele en absolute verplichtingen zouden nooit nog geformuleerd kunnen worden.

Onderscheid tussen persoonlijke en collectieve geloofsgeschiedenis

Van belang is ook het onderscheid tussen de persoonlijke en de collectieve geloofsgeschiedenis. Het is overduidelijk dat deze niet samenvallen en dat iedereen het recht heeft – binnen zijn eigen geaardheid en mogelijkheden – tot een niet geforceerd assimilatieproces te komen (vgl. pleidooi om iedereen zijn eigen tijd te gunnen door bisschop Muskens). In dit perspectief is het ook verstaanbaar, zonet raadzaam, dat men leert leven in een dissonante verhouding tot bepaalde segmenten van de kerkelijke leer, zonder deze asymmetrie – zoals reeds gezegd – te willen opheffen door een absolute ontkenning. Er bestaat bovendien zo iets als een gerechtvaardigde – bewuste of onbewuste – onverschilligheid ten aanzien van bepaalde dogmata die gezien hun periferische betekenis voor het huidige geloofsleven geen functionele betekenis meer hebben, ook al kan men theoretisch begrijpen dat ze deze betekenis ooit gehad hebben en later wellicht zullen terugkrijgen. Dit laatste te erkennen volstaat.

In theorie mag deze stelling problematisch klinken in de praktijk is ze steeds gevolgd geweest. Er is inderdaad geen twijfel aan dat alle onderdelen van het kerkelijk geloof niet altijd op dezelfde wijze en in dezelfde mate gefunctioneerd hebben. Er waren en er zijn verschuivingen, randzones die eenmaal dicht bij het centrum stonden en tenslotte bijna geheel uit het bewustzijn verdwenen om wellicht in een latere fase terug te keren (zie tussenkomst van Wissink).

Samenhangend met het voorgaande dient ook gesteld dat iedere gelovige vanuit zijn gesitueerd zijn in tijd en ruimte en vanuit zijn eigen beperktheid het onontkoombare en onvervreemd-bare recht heeft op de uitbouw van zijn eigen geloofsleven. Niemand kan het christelijk geloofsgoed in zijn geheel kennen. Niemand kan de neerslag van tweeduizend jaar christelijke geloofservaring exhaustief in zijn leven inbouwen. Elk existentieel engagement zal

of onwaar te debatteren, maar over de verschillende belangen die in het spel zijn. Daar is namelijk veel meer speelruimte voor verschuiving van middelen. Men operationaliseert het (theoretische) ja-nee conflict. Zie daarvoor ook het slot.

34. Geloofstekenen van bijvoorbeeld de Schrift zijn uiteindelijk alleen ten volle verstaanbaar voor mensen met dezelfde genadeervaringen als die van de eerste christenen. Alle tekens, inclusief die van heilige Schrift, Traditie en Leergezag zijn dan ook slechts pas ten volle verstaanbaar als God door middel van deze tekens in de ontvanger de 'bronervaring' weer oproept, bewerkt (sacramenten), of althans simultaan meedeelt. Als tegelijk met en door deze tekens de levende Jezus en zijn liefde erbaarbaar wordt, zullen de tekens pas hun volle lading krijgen. De tekenen en symbolen moeten gevuld worden met de werking van de levende God. Deze bronervaring komt uiteindelijk niet slechts door de kerkelijke tekens zelf tot stand. Kan uiteindelijk slechts door innerlijke werking van de heilige Geest. Door contact met de betekende **levende Heer zelf**. Hij bezielt tekens.

35. Er blijft altijd gewoon een gebrek aan openheid mogelijk in de ontvanger. De mens blijft vrij om het geloof aan te nemen of af te wijzen... De meest onmogelijke tekens kunnen mensen nog laten blijven volharden in hun ongelooft. De grond kan inderdaad hard zijn, of vol met distels staan (vgl. Mt 13,1-9).

Vervolg noten op blz. 56

Door herhaalde beslissingen tegen het geweten in kunnen mensen vastgeroest raken in verkeerde wijzen van denken. En, er is altijd wel een reden te vinden om niet te geloven: "De schriftgeleerden die uit Jeruzalem gekomen waren, zeiden dat Beëlzebul in Hem huiste en dat Hij door middel van de vorst der duivels de duivels uitdreef" (Mc 3,30). "Wee u, Chorazin; wee u, Betsaida! Tyrus en Sidon zouden reeds lang, in zak en as, zich bekeerd hebben, indien bij hen de wonderen waren gebeurd, die bij u hebben plaatsgevonden" (Mt 11,21). Soms lijkt Jezus dan ook behoorlijk geïrriteerd: "Wat verlangt dit geslacht toch voor een teken? Voorwaar, Ik zeg u: in geen geval zal aan dit geslacht een teken gegeven worden" (Mc 8,12). Met andere woorden: God dringt zich niet op. Zelfs Christus, het ideale Woord-teken, lukte het ook niet om mensen van zijn tijd helemaal te overtuigen... Het grootste obstakel, hoe paradoxaal ook, is misschien gewoon onze pseudo-grootheid, ons gebrek aan nederigheid: "Ik prijs U Vader, Heer van hemel en aarde, omdat Gij deze dingen verborgen hebt voor wijzen en verstandigen, maar ze hebt geopenbaard aan kleinen. Ja, Vader, zo heeft het U behaagd" (Lc 10,21); Onze rijkdom, in allerlei opzichten, staat ons in de weg (vgl. de rijke jongeling, ondanks Jezus' liefdevolle blik. Mc 10,22) ...

36. Vgl. ook: "Zie, Ik kom en Ik zal bij u wonen" (Zach 2,14); Kom en zie" (over Lazarus in graf tegen Jezus) "Zie, Ik kom spoedig" (Apk 22,12).

Vervolg noten op blz. 57

zich laten structureren vanuit bepaalde kerngegevens, waarbij andere elementen onvermijdelijk aan de rand worden gedrukt zoniet onbewust genegeerd. De hele geschiedenis van de christelijke spiritualiteit met haar grote verscheidenheid is hiervan een illustratie. A posteriori wordt hierin door de kerk het recht erkend om zijn eigen geloofsleven uit te bouwen, waarbij men bewust of onbewust gaat leven vanuit een bepaald segment van het christelijk geloofsgoed. Ook hier speelt een stuk vrijheid van de kinderen Gods, ook al kan deze leiden tot eenzijdigheid, waarbij men echter kan rekenen op de correctie vanuit de geschiedenis en de aanvulling die steeds gewaarborgd is in een gelijktijdige en pluriforme beleving van het geloof.

Noodzaak tot concentratie

In de discussie over objectieve en subjectieve waarheid (wat ik persoonlijk een ongelukkige terminologie vind), werd door bisschop Van Luyn gewezen op het feit dat wij niet zozeer geloven in geloofswaarheden maar in een persoon: Jezus als de Christus. Ook meerdere jongeren hebben hier op gezinspeeld. Veel moeilijkheden t.a.v. de dogmata of geloofswaarheden zouden inderdaad wegvallen wanneer men maar bereid zou zijn af te zien van een al te punctuele benadering. Geen enkel dogma kan op zichzelf beschouwd worden. Het heeft slechts zin in het geheel van de geloofsinhoud (fides quae) en deze laatste wordt gevat door één en dezelfde geloofsact (fides qua). De ganse geloofsinhoud die gearticuleerd wordt in een aantal geloofsuitspraken verwijst naar één centrum: Gods openbaring in Christus (zie ook de verwijzing van Degen naar de 'hierarchia veritatum'). Wanneer we vanuit dit centrum de dogmata bekijken, dan blijkt dat alles wat de kerk in haar gedetailleerd en op het eerste gezicht gecompliceerd geloofssysteem zeggen wil, in de grond zeer weinig is, namelijk dat ons leven ingebed is in een mysterie dat wij God noemen, dat deze God ons nabij is zoals blijkt uit het leven, de dood en de opstanding van Jezus Christus. En dat de verheerlijkte Christus door zijn Geest verder leeft in zijn lichaam de

kerk.

Wie met deze kern instemt, kan alle dogmata lezen doorheen dit leesrooster. In hun veelheid en vreemdheid kunnen ze dan beschouwd worden als variaties op éénzelfde thema. In hun veelstemmigheid en rapsodische interactie kunnen ze verschijnen als de weerspiegeling van een eeuwenlang worstelen van generaties van christenen met het overweldigend mysterie van Gods zelfmededeling in Jezus Christus.

De veelheid van de dogmata kan ons een ergernis zijn, maar we mogen niet vergeten dat de menselijke geest gekenmerkt wordt door een pendelbeweging die gaat van ontvouwing naar synthese en omgekeerd. Deze beweging heeft iets te maken met de menselijke behoefte om greep te krijgen op de werkelijkheid. Het gevaar bestaat evenwel dat de uitrafeling een proces wordt zonder einde. Ieder detail dat losgemaakt wordt, kan opnieuw verkruid worden tot nieuwe detailuitspraken. Er bestaat geen twijfel aan dat dit gevaar ook in de dogmaontwikkeling aanwezig is. En het is wellicht de opgave van onze tijd de explicatieve ontvouwing van het christelijk mysterie om te buigen naar concentratie en synthese.

Indien het waar is dat niets christelijk kan zijn zonder dat de schaduw van het kruis erin te onderkennen valt, dan heeft de verkruiding in de vele dogmata wellicht ook iets te maken met de 'kenosis' of de ontleding van het Woord. Net zoals Jezus diende gebroken te worden, opdat hij als de verheerlijkte kon worden herkend, zo moest wellicht ook het woord worden versplinterd in de vele woorden, opdat het als het ene Woord zou kunnen beleden worden. Wat de Mexicaanse dichter en Nobelprijswinnaar Octavio Paz zei van de taal in het algemeen, is wellicht ook van toepassing op de christelijke taal: *In het begin was er slechts één enkel onmetelijk woord, ondubbelzinnig. Een woord als een zon. Zekere dag brak het in kleine splinters. Het zijn de woorden die wij spreken, gebroken spiegels waarin de verscheurde wereld zichzelf aanblikt.*

Ervaringen met geloof

DOOR
L. WITTEVEEN

Toen ik werd gevraagd om hier een voorzet te geven, dacht ik in eerste instantie: "Natuurlijk, waarom niet." Toen ik later de informatie omtrent de voorzet doorlas en er voor ging zitten, daalde mijn enthousiasme enigszins en kwam er een onaangenaam gevoel van zenuwen opzetten.

In het begin was ik maar aan het zoeken: Wat ga ik nou zeggen? Wat heb ik nou te vertellen? Wat wil men horen? Maar toen ik de hele boel even naast me neer kon leggen om een voetbalwedstrijd te gaan spelen, kwam in mij op dat ik juist iets met dat gevoel moest gaan doen. Het gevoel van onzekerheid geeft voor mij al aan dat het niet eenvoudig is om hier te gaan staan en zo maar even te gaan vertellen hoe ik denk over geloof en geloofscommunicatie.

Deze onzekerheid klinkt echter niet alleen door in de situaties zoals deze, maar ook in mijn privé-sfeer.

Als ik terug kijk naar mijn ervaringen met geloof, zie ik dat ik zo rond mijn zestiende door mijn ouders de kerk in gesleept moest worden. En dat ik eigenlijk alleen bij de 'verplichte' dagen, zoals kerst, een doopsel of met Pasen naar de kerk ging. Toen ik wat ouder werd, kwam het toch langzaam weer terug. Een goede vriend overleed veel te jong. Zijn begrafenis was ontroerend en zette me aan het denken. Je ziet dingen om je heen gebeuren en je gaat jezelf vragen stellen. Toen ik begon te studeren nam het eigenlijk weer wat af, er waren zoveel andere zaken waar ik me mee bezig kon houden dus waarom daar ook nog over nadenken. Ik woonde niet meer bij mijn ouders, dus de confrontatie met de zondagse kerkgang werd minder. En in een stad als Utrecht vind je ook niet zo maar een kerk waar je je thuis voelt. Het kerkgebouw is te modern, je hebt toch liever de mooie, oude, antieke kerk waar je stiekem toch aan gehecht bent geraakt. De pastoor is te stoffig of juist niet. En dan wil je alleen nog maar de pastoor die je al jaren kent en die ook gezellig bij de

familie op de koffie komt. Je kijkt niet meer naar de mensen in de gemeenschap, maar je kijkt naar het gebouw en de pastoor. De dingen waar je van jezelf van had verwacht dat ze niet zo belangrijk zouden zijn, zijn opeens doorslaggevend om je in een kerkgemeenschap thuis te voelen. Voordat je het door hebt, raakt je geloof en het er mee bezig zijn heel snel op de achtergrond.

In 1993 organiseerde het bisdom Groningen een communio-reis naar de Filippijnen. Ik gaf me op en mocht mee. Op dat moment ging ik meer mee om de reis: een maand naar de Filippijnen, kijken hoe mensen daar leven, hoe het land eruit ziet en hoe mensen wonen. Het ging mij toen eigenlijk niet om het geloofsaspect en communio. Ik onderschreef het natuurlijk wel, maar het was niet te hoofdreden om mee te gaan. Tijdens de reis kwam het geloof steeds meer naar voren: Hoe kunnen mensen zo leven? Hoe behouden zij hun intensieve vorm van geloof? Het dagelijkse leven is zo verbonden met het geloof dat je het ene niet kunt los maken van het andere. Na de reis ben ik me er steeds meer in gaan verdiepen. Hoe zit het nou precies? Wat vind ik er nou van? Je gaat praten met mensen, je gaat er over nadenken.

Maar het praten over geloof valt voor mij echt niet mee. In de studentenwereld is het geloof nou niet echt een dagelijks onderwerp. Als ik zeg dat ik gelovig ben, dat ik daar mee bezig ben en dat ik naar een zitting zoals deze ga, dan kijken mensen mij soms aan met een paar ogen alsof ik een metamorfose onderga en verander in een marsman-netje waar zij bij staan. Velen kunnen zich er bij mij niets bij voorstellen, waarom weet ik zelf eigenlijk ook niet. In het kader van communicatie zou ik daar misschien eens naar moeten gaan vragen. Andere mensen hebben een zo duidelijke mening klaar dat mijn neiging om er over te willen praten al verdwenen is. Voor mijn gevoel moet ik me dan gaan verdedigen en daar begin ik maar niet aan. Ik wil best met iedereen praten en vooral horen hoe mensen hun geloof of juist hun niet-gelovig zijn beleven. Dat zal mij in mijn zoektocht juist verder kunnen helpen. Maar als ik met iemand wil gaan praten en ik krijg

37. Wellicht is dit een thema voor de volgende keer: als vervolg op de gemeenschappelijkheid van ons geloof, de complementariteit in de kerk als lichaam van Christus te onderzoeken.

een blok van antipathie en weerstand tegenover mij, dan haak ik helaas af. Misschien zou ik in zo'n geval juist door moeten gaan en proberen door die antipathie heen te prikken. Maar dan komt die onzekerheid over het geloof in mij op. Voor mij is geloof toch iets abstracts. Je kunt wat je gelooft natuurlijk wel uitvoeren. Maar het gevoel blijft voor mij abstract. Het is moeilijk voor mij om onder woorden te brengen wat ik precies bedoel, wat ik voel. Er zijn aspecten binnen de katholieke kerkleer waar ik moeite mee heb. De omgang met bijvoorbeeld homoseksuelen en homoseksualiteit en het gebruik van voorbehoedsmiddelen zijn onderwerpen waar ik nog wel eens mee worstel. Maar dat zijn wel de onderwerpen die je aangedragen krijgt door een persoon waar je mee aan het praten bent. Jongeren vragen vaak niet naar je gevoel of naar je beleving, maar gooien concrete zaken op tafel. Dit geeft soms het gevoel dat je wordt lamgelegd. Ik geef dan gewoon toe dat ik zelf ook met deze onderwerpen worstel en daar mee bezig ben. Ik praat den over de aspecten die het geloof voor mij wel belangrijk maken, zoals bijvoorbeeld het gevoel dat waar je ook gaat en staat er altijd iemand is die over je waakt of het gevoel van naastenliefde. Dat zijn minder concrete zaken, daarvan is het moeilijker om grenzen aan te geven. Dan heb ik het gevoel dat ik mijn gesprekspartner tijdens het gesprek kwijt raak. Ik hoor regelmatig: "Sorry hoor, maar ik kan je niet meer volgen." Of: "Dat begrijp ik dus echt niet." Voor mij wordt het dan heel moeilijk om het duidelijker uit te leggen, omdat ik daar zelf nog zo zoekende in ben.

Ouderen, in mijn ervaring, hechten vaak veel waarde aan de kennis van de bijbel, de theorie. Ik moet tot mijn spijt toegeven dat ik daar veel te weinig van af weet. Mijn catechese vond ik een ramp. En ik heb daar ook echt helemaal niets van mee genomen. Nu probeer ik dat in te halen, maar het valt niet mee om bij mensen aan te kloppen. "Ik ben op zoek, kunt u mij verder helpen." Met al mijn twijfels, met mijn kritiek op bepaalde aspecten en met mijn beleving die toch anders is of anders voelt dan die van andere mensen. Ik probeer er

bijvoorbeeld wel eens met mijn ouders over te praten, of met mijn grootouders. Zij weten inderdaad welke betekenis elke bijzondere dag heeft, iets wat ik niet paraat heb. Maar als ik dan dieper wil en vraag naar de beleving en het gevoel, wordt het moeilijker: "Het is er gewoon, zo zit het nou eenmaal." Het gaat natuurlijk ook om hun gevoel en hun betekenisgeving aan geloof. Dat maakt het voor mij weer moeilijk om te gaan zeggen dat ik het niet met hen eens ben. Wie ben ik, om daarover te oordelen? De onzekerheid komt weer boven en dat staat een goede uitwisseling over geloof en geloofsbeleving in de weg.

Voor mijn gevoel is er van twee kanten onzekerheid: bij de leeftijdgenoten vind je vaak onbegrip en desinteresse. En als je dan probeert je zekerheid bij een oudere generatie te vinden, dan stuit je op een totaal andere belevingswereld, wat ook weer de nodige onzekerheid opwekt.

Dit maakt het niet gemakkelijker om met elkaar te blijven praten. Toch denk ik dat jongeren die wel een bepaald gevoel van geloven hebben dit naar buiten moeten laten komen. Of zij daar nou zeker van zijn of daar onzeker van zijn. Misschien moeten jongeren, ondanks de onzekerheid, meer proberen om duidelijk te maken wat zij vinden en voelen. Als je het niet zegt dan kan een ander er ook niet op in gaan. En krijgt de ander geen kans om de onzekerheid weg te nemen. Als jongere zelf kom je dan ook niet verder. Daarnaast moeten jongeren ook openstaan voor de mening van ouderen en proberen te begrijpen dat de belevingswerelden totaal anders zijn. Zij zullen daar ook respect voor moeten opbrengen.

'De oudere generatie': ik besef dat ik generaliseer. Er zullen veel mensen zijn die juist enorm open staan voor jongeren. Maar er is ook een groep die dat niet doet. Die groep zou meer open kunnen staan voor jongeren met hun problemen, voor de onzekerheid, maar ook voor de eigen manier van jongeren om te geloven. Het zal een mentale verandering vragen om te accepteren dat jongeren kritiek hebben op hetgeen wat de oudere generatie altijd als normaal, als vanzelfsprekend en als logisch

heeft ervaren. “Het is nou eenmaal zo.” Toen misschien wel, nu helaas niet meer.

Volgens mij is het open staan voor elkaar, het naar elkaar luisteren en daardoor het scheppen van een klimaat waarin überhaupt gepraat kan worden essentieel voor een geloofscommunicatie tussen mensen. Pas dan kun je echt met elkaar gaan praten.

Voorverstaan als veronderstelling in het geloofsgesprek

Gemeenschappelijke grond moet groeien in de principieel asymmetrische dialoog.

DOOR
DR. P. SARS

Wie een ander wil verstaan, moet die ander (zijn taal) en hetgeen besproken wordt (wat ‘gedeeld’ gaat worden in de communicatie) op de een of andere manier ‘reeds kennen’, zoals De Jong uitlegt. Maar dit voorverstaan is vaak impliciete ‘kennis’, eerder een besef of een gestemdheid dan rationeel inzicht.

Van het geloof in mijn jeugd herinner ik me vooral de sfeer van vertrouwen. “Het komt wel weer goed”, was de onuitgesproken maar alles begeleidend *stemming en zin*, juist wanneer het niet zo goed leek te gaan. Van huis uit heb ik een diep geworteld *vertrouwen* in de werkelijkheid meegekregen, in een wereld die als schepping erfahrbaar is. Daarbij hoort ook een vertrouwen in andere mensen (die zo vaak ruzie maken), in de geschiedenis (met haar onvoorspelbare wendingen) en in de wereld om me heen (het gigantische heelal waar rotsblokken doorheensuisen).

Dit vertrouwen is niet uitzonderlijk. De ervaring van mensen is ouder dan de werkelijkheid van vandaag, reikt verder terug dan ons getob over deze tijd.

In mijn leven zie ik dat vertrouwen vooral belichaamd in mijn oma. Onaantastbaar stond ze aan het hoofd van de familie. Haar gezag was enerzijds overgeërfd (zoals gebruikelijk in het matriarchale katholieke gezin in Limburg) en daardoor sterk moreel gekleurd. Maar tegelijk werd haar onaantastbaarheid versterkt door haar eigen optreden, haar levens-, haar geloofshouding. Ze was vroom en vrolijk, katholiek en kerks, voorbeeldig zelfs. En tegelijk kon ze de betrekkelijkheid van dat alles met een milde glimlach ten toon spreiden. Met alle gepaste respect kon ze de betekenis van kerk en theologie relativeren. Niet met kritische opmerkingen, maar door een geloofshouding die een diep vertrouwen deed uitrijzen boven alle waan van de dag, boven elke argumentatie of irritatie. Als kind dacht ik altijd: zij móet Hém Zélf nog gezien hebben, zo vertrouwd is Hij haar. Jezus was, in haar Venlose dialect, ‘Leeven Hierke’, geen theoloog of zedenpreker, maar gewoon de Zoon van God. En dat droeg zij in haar vertrouwde verhouding mét Hem uit, in alles, en overal.

Wat mij geraakt heeft in mijn oma, dit boegbeeld van vertrouwen, is de aard van de relatie, die zij met haar ‘Leeven Hierke’ onderhield. Die relatie was niet alleen sterk *persoonlijk én vertrouwelijk, maar tegelijk asymmetrisch*. Hoewel God haar – in mijn beleving – vertrouwd was als geen ander, en zij hem ‘kende’, was de relatie nooit die van gelijken. Op het eerste gezicht lijkt dit vanzelfsprekend, omdat God immers almachtig is, van boven en van buiten komt. Maar het ligt ingewikkelder, eenvoudiger. Dat begreep ik toen ik ook de gelijktijdige omkering van die relatie zag. In haar aanspreking ‘Leeven Hierke’ was Jezus altijd ook het kind in de kribbe gebleven. En toen ze op haar sterfbed verzuchtte dat ‘Leeven Hierke’ haar nu maar moest komen halen – ze beschreef een koets die voor haar klaar stond – was het nog steeds die vertrouwde Jezus, man en kind tegelijk, die ze verwachtte én koesterde. Een kind aanbieden als je verheven God!

Mij heeft dat getroffen, omdat ik juist in die periode als student in Nijmegen een godsbeeld cultiveerde dat tamelijk politiek gekleurd was. Het

móest activistisch zijn, omdat de tekenen des tijds (de jaren zestig en zeventig) dat met hun logica van geloofslegitimatie zo voorschreven. Tegenover die verpolitiseerde lading kwam dus de ontmoeting met oma te staan, een geloofsgesprek zonder woorden, jarenlang voorgeleefd, zonder argumenten. En asymmetrisch! Niet met een gelijk weerwoord of tegenargument te bespelen. Was ik zag was *overgave* aan wat van boven kwam; het effect daarvan op mij was dat ik een vergelijkbaar appèl voelde. Het was daarom zo uitdagend.

Voor een 25-jarige intellectueel, die ik toen wilde zijn, was het ondenkbaar dat Godsgeloof bestaat in de relatie met een kind, dat een 90-jarige wijze vrouw in haar stervensuur een kind koestert én aanroept. Maar precies in dit onafgebroken geloofsgesprek zonder woorden – onder haar grootmoederschap werd het vertrouwen in mij geplant, en later steeds weer gevoed, bedreigd en weer gecultiveerd – is tot mij doorgedrongen dat voor geloofsoverdracht het besef van groei en asymmetrie wezenlijk zijn. We zijn als deelnemers in de dialoog ‘gelijken’ en hebben in het geloof weliswaar vaste ijkpunten en gemeenschappelijke bronnen, zoals het geloof in één God voor ons allen, in zijn zoon Jezus de Christus, in het evangelie, maar tegelijk groeit elk mens een leven lang zo uniek in zijn of haar geloof, dat elk echt geloofsgesprek (ook met een leeftijdgenoot) steeds ook verwijst, doorverwijst, naar die andere asymmetrische relatie. Iemand die me echt van Jezus vertelt, overvalt me altijd weer, is me een stap vooruit. Met het leven in de wereld, met de ervaringen van tegenspoed en genade, groeit de verbondenheid met anderen, het vertrouwen in het leven, de relatie met God. Maar ondanks deze vertrouwdheid blijft dialogeren ook altijd opzien naar een ander, die Ander. Eenmaal geloven betekent immers niet dat je in een veilige toestand bent beland. Moet elk mens in zijn leven niet keer op keer het geloof opnieuw aannemen?!

“Is de prinses nu in die doos of in de hemel?” vroeg mijn vierjarige dochter Diede afgelopen zaterdag, toen de rouwstoet Westminster Abbey binnen-

ging. Zonder lang peinzen antwoordde ik, dat ze eerst nog even in de kist blijft om afscheid te nemen en dan naar de hemel gaat. Met Esther, mijn vrouw, sprak ik later nog over het antwoord. Zij vond dat ik toch ook had kunnen zeggen dat het lichaam hier zou blijven, terwijl de ziel naar de hemel zou gaan. Maar ik weet zeker dat mijn dochter dan gezegd zou hebben: “En de prinses zélf dan?” Een kind van vier ziet zichzelf niet getweedeeld, ze is en blijft ook in de verbeelding van de dood één, alsof de wederopstanding al een feit is.

Vaak ontbreekt het mij – al heb ik er toch een beetje voor doorgeleerd, zou je zo zeggen – aan parate kennis om terstond eenduidig te antwoorden. Maar dat gevoel van armoede is verfrissend. Het zet me aan het denken en voelen, zoeken. Ervaar ik wel wat ik geloof? Geloof ik wat ik zeg? Juist de zo ongewone vragen van mijn dochter (je zou jezelf voor ketters houden als je ze zelf zou stellen) tonen het vanzelfsprekende in zijn bijzondere context. “Kan het konijn ook naar de hemel?”, “Waarom maakt God de regen nat?”, “Waarom haalt God niet alle mensen tegelijk naar de hemel?”. Alle ouders herkennen deze vanzelfsprekende kindervragen. Je moet erop ingaan, eerlijke antwoorden geven en vragen stellen vanuit je eigen geloof, maar met respect voor het mensje met wie je in gesprek bent; het vierjarige of het negentigjarige mensje. Allebei zijn ze je met hun authentieke vragen een stap vooruit.

De verhouding is principieel ongelijk. Er is ook bij leeftijdgenoten verschil in levenservaring, in geloofservaring. Juist daarom is de dialoog zo zinvol: de voor geloven wezenlijke asymmetrie maakt mogelijk, dat de een van de ander kan leren. Misschien moeten we “hetzelfde voorverstaan” (zoals Evert de Jong het toelicht) dan begrijpen als *eenzelfde verlangen* of *besef*, dat we, voor God gelijk en door God gekend, allang bevrijd zijn, vrijgemaakt voor de mogelijke ervaring van het goddelijke, voor een leven in vrede en gemeenschap. Dat besef moet gevoed worden en groeien, door ervaring en door dialoog, die gedeelde ervaring is.

Maar dan geldt eens te meer dat de

absolute voorwaarde van/voor elke echte dialoog vervuld moet zijn: vertrouwen in elkaar. Wat in de relatie met mijn oma en met mijn dochter is voorondersteld – dat ze mij niet misleiden of voor iets anders dan het geloof willen paaien – moet in de dialoog tussen gelovigen nog apart worden uitgesproken, beleden en bevestigd: dat je elkaar kunt vertrouwen. Zoals ik mijn ouders en mijn kinderen blindelings vertrouw, zoals ik mijn leermeester heb leren vertrouwen – omdat al deze relaties op belangeloze, onafdwingbare en in vrijheid geschonken liefde zijn gebaseerd – zo zullen de leden van de geloofs-gemeenschap elkaar opnieuw moeten leren vertrouwen. Dat is noodzakelijk in deze tijd, waarin mensen vaak misleid

en bedrogen worden met vrij goedkope maar duur betaalde blijde boodschappen. Juist in deze tijd van (zogenaamd) individualisme en (zogenaamde) gelijkheid, nu legitimiteit en autoriteit in het spreken over Jezus voor elk ander recht inwisselbaar zou zijn, nu we ermee verlegen zijn dat deze getuigenis als een van vele moet gelden, juist nu komt het erop aan dat we elkaar moeten kunnen vertrouwen. Als we echt tot anderen en met anderen over Jezus willen spreken, moeten we elkaar en die ander(en) recht in de ogen kunnen zien, in het volle vertrouwen kunnen spreken dat elk woord gezegd is om de ander met Jezus vertrouwd te maken, vrij te maken.